

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παναγιώτα Πλακούτση

Η εξέλιξη του Δημοσίου χρέους κατά την περίοδο της κρίσης στις χώρες της Νοτίου Ευρώπης: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και Ιρλανδία

Αθήνα, 2021

Τριμελής επιτροπή

Σαράντης Λώλος, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Σταύρος Ντεγιαννάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Γρηγόρης Σιουρούνης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Πλακούτση Παναγιώτα, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία αποσκοπεί στην μελέτη, περιγραφή και ανάλυση της εξέλιξης του Δημοσίου χρέους κατά την περίοδο της διεθνούς οικονομικής κρίσης δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις περιπτώσεις των χωρών της Ελλάδας, της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας και της Ιρλανδίας. Στο επίπεδο της εκάστοτε χώρας αναλύονται τα αίτια, η εξέλιξη, η επίδραση και οι πολιτικές αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης σε συνδυασμό με την ανάλυση και παρουσίαση χρήσιμων μακροοικονομικών μεγεθών. Για την συγγραφή της εργασίας αξιοποιήθηκε ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία.

Η εργασία χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύεται η εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αίτια και η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στην Ευρωζώνη. Το *δεύτερο* κεφάλαιο εστιάζει σε πέντε βασικές χώρες που επηρεάστηκαν περισσότερο από την κρίση και δίνεται εκτενής αναφορά στα αίτια, τη εξέλιξη και στα μέτρα αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης. Το *τρίτο* κεφάλαιο περιέχει την συγκριτική ανάλυση του δημοσίου χρέους των χωρών. Τέλος, γίνεται καταγραφή και συγκέντρωση των συμπερασμάτων της έρευνας και ακολουθεί η παρουσίαση της.

Λέξεις-Κλειδιά: Δημόσιο χρέος, ευρωζώνη, οικονομική κρίση, Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία

ABSTRACT

The purpose of this postgraduate thesis is to study, describe and analyze the evolution of public debt during the period of international financial crisis, with particular emphasis on the cases of Greece, Italy, Spain, Portugal and Ireland. At country level, the causes, development, impact and policies for dealing with the economic crisis are analyzed in combination with the analysis and presentation of macroeconomic figures. The subject is covered by Greek and international bibliography.

The study is divided into three chapters. The *first* chapter analyzes the beginning of the global financial crisis and then presents the causes and the response to the economic crisis in the Eurozone. The *second* chapter focuses on five countries which were most affected by the crisis and provides an extensive account of the causes, developments and measures to deal with the economic crisis. The *third* chapter contains the comparative analysis of the public debt of the countries. Finally, the *Conclusions* of the research are recorded and compiled. The presentation of the literature follows.

Keywords: public debt, Eurozone, economic crisis, Greece, Italy, Spain, Portugal, Ireland

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT.....	4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	5
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ - ΠΙΝΑΚΩΝ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	9
1.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωζώνη.....	10
1.2 Αίτια και συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην Ευρωζώνη.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΛΕΤΗ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ.....	15
2.1 Ελλάδα.....	15
2.2 Ιταλία.....	21
2.3 Ισπανία.....	26
2.4 Πορτογαλία.....	32
2.5 Ιρλανδία.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ.....	42
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	47
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	49

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ - ΠΙΝΑΚΩΝ

<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 1 Το κκ ΑΕΠ της Ελλάδας σε σταθερές τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018.....</i>	15
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 2 Το δημόσιο χρέος της Ελλάδος ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2000-2018</i>	19
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 3 Το ποσοστό ανεργίας της Ελλάδος, 2000-2018.....</i>	20
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 4 Το κκ ΑΕΠ της Ιταλίας σε τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018</i>	22
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 5 Το δημόσιο χρέος της Ιταλίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2000-2018</i>	23
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 6 : Το ποσοστό ανεργίας της Ιταλίας, 2000-2018</i>	24
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 7 Το κκ ΑΕΠ της Ισπανίας σε τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018.....</i>	26
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 8 Το δημόσιο χρέος της Ισπανίας ως ποσοστό του ΑΕΠ,2000-2018.....</i>	27
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 9 Το ποσοστό ανεργίας της Ισπανίας,2000-2018</i>	28
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 10 Το κκ ΑΕΠ της Πορτογαλίας σε τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018</i>	33
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 11 Το δημόσιο χρέος της Πορτογαλίας ως ποσοστό του ΑΕΠ,2000-2018</i>	35
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 12 Το ποσοστό ανεργίας της Πορτογαλίας, 2000-2018.....</i>	36
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 13 Το κκ ΑΕΠ της Ιρλανδίας σε τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018.....</i>	37
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 14 Το δημόσιο χρέος της Ιρλανδίας ως ποσοστό του ΑΕΠ,2000-2018</i>	38
<i>ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. 15 Το ποσοστό ανεργίας της Ιρλανδίας, 2000-2018.....</i>	39
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1 Το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε, 2006-2018.....</i>	43
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2 Τα πλεονάσματα/ελλείμματα του δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε, 2006-2018.....</i>	44
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3 Η Επίδραση του φαινομένου της χιονοστιβάδας (snowball effect) στο ενοποιημένο ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης/Διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε, 2006-2018.....</i>	46

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 ξεκίνησε με τα προβλήματα που υπήρξαν στην αγορά των στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ. Χαρακτηρίστηκε από πολλούς ειδικούς και επιστήμονες ως η μεγαλύτερη κρίση στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα έπειτα από την οικονομική κρίση του 1929 στην Αμερική. Παρόλο που οι πρώτες ενδείξεις εμφανίστηκαν ήδη από το 2006, ελάχιστοι πίστεψαν ότι οι συνέπειες θα είναι επιζήμιες σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 2008, μεγάλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα των ΗΠΑ εμφανίζουν σημαντικά προβλήματα με αποκορύφωμα την χρεοκοπία της τράπεζας της Wall Street, Lehman Brothers όπου για πολλούς συμβολίζει και την αρχή της χρηματοπιστωτικής κρίσης παγκοσμίως.

Από το 2009, η χρηματοπιστωτική ύφεση εισέρχεται και στην Ευρώπη επηρεάζοντας ιδιαίτερα τις οικονομίες που ανήκαν στην ζώνη του ευρώ καθώς και τις διοικητικές δομές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην πράξη, οι χώρες που ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και Ευρωζώνη διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό ως προς τα επίπεδα ανάπτυξης της οικονομίας τους καθώς και στην λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση οικονομικών θεμάτων. Έτσι, η μεγαλύτερη διαφοροποίηση που παρατηρείται αφορά τις χώρες μεταξύ Βορρά και Νότου. Η κρίση στην Ε.Ε ξεκίνησε το 2008, με την κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος της Ισλανδίας και επηρέασε την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία. Το 2009, οι χώρες αυτές απέκτησαν το δικό τους ψευδώνυμο και χαρακτηρίστηκαν ως PIGS εξαιτίας της αδυναμίας τους να αντιμετωπίσουν την οικονομική κρίση. Επιπλέον, πολλοί ερευνητές φοβόντουσαν ότι θα ακολουθήσει η κατάρρευση του ενιαίου νομίσματος και της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η βασική αιτία της οικονομικής κρίσης στην ευρωζώνη ήταν το επίπεδο του δημοσίου χρέους των κρατών μελών και επιπρόσθετα τα προβλήματα στην αγορά ακινήτων. Μέχρι τα τέλη του 2009, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Πορτογαλία και η Ισπανία δεν είχαν την δυνατότητα να αποπληρώσουν το δημόσιο χρέος τους ή να βοηθήσουν τις τράπεζες τους χωρίς την στήριξη τρίτων χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Επιπλέον, την ίδια χρονιά, η νέα κυβέρνηση που εκλέγεται στην Ελλάδα ανακοινώνει ότι τα δημόσια ελλείμματα ήταν πολύ υψηλότερα από εκείνα που είχε δηλώσει η προηγούμενη κυβέρνηση. Επειδή το δημόσιο χρέος της Ελλάδας αυξανόταν με ταχύς ρυθμούς, οι δανειστές αύξησαν τα επιτόκια. Από το 2010, άρχισαν να αυξάνονται και τα κρατικά ομόλογα της Ιρλανδίας και της Πορτογαλίας και στη συνέχεια της Ισπανίας και της Ιταλίας λόγω του υπέρογκου κρατικού χρέους.

Οι οίκοι αξιολόγησης υποβάθμισαν τα χρέη και την ικανότητα δανεισμού πολλών χωρών της Ευρωζώνης που επηρεάστηκαν από την κρίση. Ειδικότερα, τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που πλήχθηκαν περισσότερο ήταν η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία. Το κόστος δανεισμού των χωρών αυτών αυξήθηκε ραγδαία και υπήρχε δυσκολία στην εύρεση χρηματοδότησης. Το Διεθνές Νομισματικό ταμείο και η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθώντας να περιορίσουν την

εξάπλωση της κρίσης και στις υπόλοιπες χώρες, δημιούργησαν προγράμματα διάσωσης που περιλάμβαναν μέτρα λιτότητας για τις χώρες αυτές.

Τα αίτια, οι συνθήκες που επικράτησαν καθώς και οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης κάθε χώρας ήταν διαφορετικά. Ενδεικτικά, η Ιταλία και η Πορτογαλία επηρεάστηκαν από την οικονομική κρίση εξαιτίας της απουσίας οικονομικής ανάπτυξης και την εφαρμογή των κατάλληλων μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσαν σε οικονομική άνθηση και αντί αυτού επέφεραν προβλήματα στο χρέος. Αξίζει να σημειωθεί πως η Ιταλία, παρόλο τα υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους και την απουσία πολιτικών μέτρων, δεν συμμετείχε σε κάποιο από τα προγράμματα των δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων καθώς αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις της Ε.Ε.. Η κρίση στην Ιρλανδία και την Ισπανία ξεκίνησε κατά βάση με την δημιουργία της «φούσκας» των ακινήτων και εξελίχθηκε σε τραπεζική κρίση με επιζήμιες οικονομικές επιπτώσεις. Τα κύρια προβλήματα της ελληνικής οικονομίας ήταν το υπέρογκο χρέος που οδηγούσε σε υψηλά επιτόκια δανεισμού, χαμηλή ανταγωνιστικότητα και η έλλειψη επενδύσεων.

Το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης του 2008, εξαιτίας της έκτασης και των συνεπειών που πήρε απασχόλησε πολλούς μελετητές. Για τον λόγο αυτό, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει την εξέλιξη του χρέους σε συγκεκριμένες χώρες της Ευρωζώνης που πλήχθηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό από την κρίση. Θα μελετηθούν δηλαδή, τα κύρια αίτια, σημαντικές μακροοικονομικές μεταβλητές, οι συνθήκες που επικράτησαν, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν καθώς και οι επιπτώσεις που ακολούθησαν.

Η συγγραφή της παρούσας εργασίας στηρίχθηκε στην ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Η συλλογή των βιβλιογραφικών πηγών έγινε μέσα από έγκυρες επιστημονικά βάσεις όπως η Scopus, Science Direct, Google Scholar αλλά και από ιστοσελίδες επίσημων φορέων όπως η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), Eurostat κ.α.. Η συλλογή και η εξαγωγή των δεδομένων για την επεξεργασία των μακροοικονομικών μεταβλητών πραγματοποιήθηκε από την Ameco Database της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ορισμένα στοιχεία επιβεβαιώθηκαν και από την στατιστική υπηρεσία της εκάστοτε χώρας. Με την βοήθεια της βιβλιογραφίας, θα αναδειχθεί η κατάσταση που επικράτησε μέσα από την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007, που ξεκίνησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής εξαπλώθηκε ραγδαία σε όλον τον υπόλοιπο κόσμο οδηγώντας το οικονομικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Οι επιπτώσεις της ύφεσης ήταν τόσο σοβαρές και επιζήμιες που την καθιστούν ως την πιο σοβαρή κρίση μετά την Μεγάλη Ύφεση του 1930 (Bartmann, 2017). Παρόλο που οι πρώτες ενδείξεις για το πρόβλημα που θα ακολουθούσε υπήρχαν από το 2006, τον Σεπτέμβριο του 2008, μεγάλα και δημοφιλή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σε όλο τον κόσμο άρχισαν να καταρρέουν, να συγχωνεύονται ή να στηρίζονται εξ ολοκλήρου σε κρατικές χρηματοδοτήσεις. Εντούτοις, παρά τις προειδοποιήσεις, οι μελετητές που προανήγγελλαν την κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος ήταν ελάχιστοι. Πολλοί από αυτούς είχαν εντοπίσει βασικούς κινδύνους της αγοράς που θα οδηγούσαν στην κρίση, όχι όμως τον χρόνο, τα αίτια και λεπτομέρειες της ύφεσης που θα ξεσπούσε (Helleiner, 2011).

Η αρχή της οικονομικής κρίσης έγινε σε βάθος χρόνων με τα χαμηλά επιτόκια και τις ελάχιστες προϋποθέσεις δανεισμού που ανέπτυσαν μια φούσκα στις τιμές των κατοικιών (Claessens & Kodres, 2014). Με τον όρο φούσκα στην αγορά ενός περιουσιακού αγαθού εννοείται η μακροχρόνια διαφορά της τιμής του από την πραγματική αξία του. Οι οικονομολόγοι δεν μπορούν να προβλέψουν πότε θα σπάσει μια φούσκα και η ύπαρξη της επιβεβαιώνεται αφού σκάσει. Για να τονωθεί η οικονομία, η ομοσπονδιακή τράπεζα των ΗΠΑ, ελάττωσε αισθητά τα κεφαλαιακά επιτόκια. Έτσι, οι δανειολήπτες ξεκίνησαν να αποκτούν στεγαστικά δάνεια με χαμηλά επιτόκια, αυξήθηκε η ζήτηση για κατοικίες και συνεπώς και οι τιμές τους. Το πρόβλημα έγκειται στο ότι άτομα με χαμηλή έως καθόλου πιστωτική ικανότητα είχαν την δυνατότητα να αποκτούν στεγαστικά δάνεια (γνωστά ως subprime) με σκοπό την αγορά υπερπολυτελούς κατοικίας (Schoen, 2017). Στην συνέχεια, αυτές οι τράπεζες πούλησαν αυτά τα στεγαστικά δάνεια σε τράπεζες της Wall Street δημιουργώντας έτσι μία νέα αγορά με πιο σύνθετα προϊόντα όπως τα CDOs και τα CDSs (Baily et al., 2011).

Η ιδιοκατοίκηση έφτασε σε επίπεδο κορεσμού και οι τιμές των κατοικιών άρχισαν να μειώνονται. Οι Αμερικάνοι πλήρωναν περισσότερο τα στεγαστικά δάνεια από ότι η αξία των σπιτιών τους. Έτσι, ήδη από το 2007, ξεκίνησαν τα προβλήματα στην αγορά τίτλων subprime: η επενδυτική τράπεζα Bear Stearns κατέρρευσε, η New Century Financial, η οποία ειδικευόταν στα subprime δάνεια, ανακοίνωσε πτώχευση, η κυβέρνηση των ΗΠΑ ανακοίνωσε ότι πλέον θα ελέγχει την Fannie Mae και Freddie Mac όπου κατείχαν το μεγαλύτερο ποσοστό των στεγαστικών δανείων στην Αμερική (Keeley & Love, 2010). Το σημείο της κορύφωσης της κρίσης, τον Σεπτέμβριο του 2008, ήταν η πτώχευσης της αξιολογιστικής επενδυτικής τράπεζας Lehman Brothers και η κατάρρευση μεγάλων ασφαλιστικών (πχ AIG) και τραπεζικών ιδρυμάτων οδηγώντας σε κρίση εμπιστοσύνης αλλά και ρευστότητας (FCI Report, 2011).

Η χώρα βυθίστηκε σε μακροχρόνια και βαθιά ύφεση και μέχρι τα τέλη του 2009 η ανεργία έφτασε στο 10%, το ΑΕΠ συρρικνώθηκε αισθητά και πάνω από 3,5 εκατομμύρια πολίτες έχασαν τις κατοικίες τους εξαιτίας των κατασχέσεων (FCI Report, 2011). Λόγω της παγκοσμιοποίησης και του ανοίγματος των χρηματοπιστωτικών αγορών, η κρίση εξαπλώθηκε γρήγορα σε όλα τα υπόλοιπα κράτη. Στην Ευρώπη, ήδη από το 2009, τα προβλήματα της ύφεσης άρχισαν να εμφανίζονται στην ζώνη του (Claessens et al., 2014).

1.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωζώνη

Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) ενσωματώνει πολλά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) σε ένα ενιαίο οικονομικό σύστημα. Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση που συχνά αναφέρεται και ως ευρωζώνη αποτελείται από 19 κράτη μέλη και διαφοροποιείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση που διαθέτει 27 κράτη. Η ανάπτυξη της ΟΝΕ πραγματοποιήθηκε μέσα από τρία στάδια και με την τρίτη φάση που ξεκίνησε την 1^η Ιανουαρίου 1999, τα έντεκα κράτη μέλη αποφάσισαν την υιοθέτηση ενός ενιαίου νομίσματος: του ευρώ. Ο σχεδιασμός της ΟΝΕ είχε ξεκινήσει ήδη πολύ νωρίτερα, από το 1988, και το 1991 θεσπίστηκε η συνθήκη του Μάαστριχτ όπου οι χώρες που ήθελαν να ενταχθούν στην ΟΝΕ θα έπρεπε να τηρούν ορισμένα κριτήρια: σταθερές τιμές και συναλλαγματικές ισοτιμίες, επιτόκια σε χαμηλά και σταθερά επίπεδα και χαμηλά επίπεδα δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Η Σουηδία, η Δανία και η Βρετανία επέλεξαν να μην συμμετάσχουν στην ζώνη του ευρώ (Christian Scheinert, 2021).

Τα κράτη μέλη αντικατέστησαν τα εθνικά τους νομίσματα με το ευρώ υιοθετώντας έτσι ενιαία νομισματική πολιτική που καθορίζεται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Οι τράπεζες των κρατών μελών της ΟΝΕ και η ΕΚΤ απαρτίζουν το Ευρωπαϊκό Σύστημα των Κεντρικών Τραπεζών που ως βασικό στόχο έχει να εξασφαλίζει την σταθερότητα των τιμών. Για να γίνει αυτό, η ΕΚΤ θα πρέπει να ρυθμίζει τα επιτόκια στην χρηματαγορά βραχυχρόνια. Έτσι, για να διατηρηθούν σταθερές οι τιμές, η ΕΚΤ έχει ορίσει ο εναρμοσμένος δείκτης τιμών καταναλωτή για το ευρώ να μην ξεπερνά το 2% ώστε σε περίπτωση κινδύνου αποπληθωρισμού να μπορεί να δράσει άμεσα εφαρμόζοντας τα κατάλληλα μέτρα. Με την εξασφάλιση της σταθερότητας των τιμών, μακροπρόθεσμα συνεπάγεται και η σταθερότητα του ευρώ που το καθιστά ως ένα αξιόπιστο και ελκυστικό νόμισμα για τις επενδυτικές και συναλλαγματικές αγορές (Μούσης, 2018).

Το ευρώ, ως κοινό νόμισμα είχε πολλά οικονομικά οφέλη και κυρίως στην ενιαία εσωτερική αγορά. Ειδικότερα, τόσο οι επιχειρήσεις όσο και οι καταναλωτές έχουν την δυνατότητα να συγκρίνουν τις τιμές και να βρίσκουν τις πιο ανταγωνιστικές εύκολα και γρήγορα. Οι πληρωμές γίνονται ευκολότερα σε όλες τις χώρες καθώς χρησιμοποιείται το ίδιο νόμισμα. Επιπλέον, η ΟΝΕ προάγει την σταθερότητα σε νομισματικό και οικονομικό επίπεδο και έτσι διατηρούνται οι υπάρχουσες θέσεις εργασίας αλλά και δημιουργούνται νέες. Με την χρήση του ενιαίου νομίσματος, οι συναλλαγματικοί κίνδυνοι και τα αντίστοιχα κόστη που τροφοδοτούσαν τα ξένα

νομίματα έπαψαν να υπάρχουν, αυξάνοντας τον διασυνοριακό ανταγωνισμό και τις επενδυτικές αποφάσεις. Τα χρηματοδοτικά μέσα όπως είναι οι μετοχές και τα ομόλογα του δημοσίου εκφράζονταν στο εθνικό νόμισμα της εκάστοτε χώρας ενώ πλέον έχουν ενοποιημένη μορφή. Μια ενοποιημένη χρηματοπιστωτική αγορά καλλιεργεί την οικονομική ανάπτυξη αφού αυξάνονται οι επενδύσεις και δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας (ΕΚΤ, 2006).

Με την ένταξη τους στην ΟΝΕ, τα κράτη μέλη έπρεπε να υιοθετήσουν μια κοινή νομισματική πολιτική που είχε διαμορφωθεί από την ΕΚΤ. Οι χώρες αυτές όμως διαφοροποιούνται αισθητά σε περιφερειακό και οικονομικό επίπεδο. Άρα, τα κράτη που συμμετείχαν στην δημιουργία της ευρωζώνης είχαν σημαντικές αποκλίσεις σε βασικά μακροοικονομικά μεγέθη όπως τον πληθωρισμό, την οικονομική ανάπτυξη και τα θεσμικά πλαίσια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η Ισπανία με την Γερμανία όπου κατά το χρονικό διάστημα 1998 έως 2007 κατά μέσο όρο ο πληθωρισμός της Ισπανίας βρισκόταν σε υψηλά επίπεδα πάνω από 3% και της Γερμανίας στο 1,5%. Έτσι, η διαφορά ανάμεσα στις δύο χώρες είναι ιδιαίτερα αισθητή. Παρά τις διαφορές που κυριαρχούσαν στα οικονομικά μεγέθη των κρατών, η ΕΚΤ έπρεπε να δημιουργήσει μια κοινή νομισματική πολιτική που θα αφορά όλα τα μέλη της. Επέλεξε λοιπόν ένα επιτόκιο που να ταιριάζει κυρίως στις χώρες με σταθερά επίπεδα ανάπτυξης όπως η Γερμανία, η Αυστρία και η Γαλλία και όχι αυτό που θα υιοθετούσαν οι γρήγορα αναπτυσσόμενες χώρες της Νοτίου Ευρώπης και η Ιρλανδία. Το ιδιαίτερα χαμηλό επιτόκιο δεν βοήθησε τις χώρες με αργούς ρυθμούς ανάπτυξης να αναπτυχθούν περαιτέρω ενώ τις ώθησε να καταφύγουν στον υπέρμετρο δανεισμό. Στην Ελλάδα και την Πορτογαλία οι κυβερνήσεις, εκμεταλλευόμενες τα χαμηλά επιτόκια, χρηματοδότησαν τα ολοένα και αυξανόμενα δημόσια ελλείμματα (Frieden & Walter, 2017).

Οι αποδόσεις και οι αποκλίσεις στην ρευστότητα της αγοράς συρρικνώθηκαν διασυνοριακά λόγω του αυξημένου ανταγωνισμού, το μειωμένο κόστος συναλλαγών και της θέσπισης κοινών σημείων αναφοράς. Στις περιφερειακές οικονομίες, τα ονομαστικά επιτόκια ελαττώθηκαν φτάνοντας τα ελάχιστα επίπεδα της Γερμανίας. Η ενιαία νομισματική πολιτική σε συνδυασμό με το κοινό σταθερό νόμισμα οδηγούσαν σε σταθερότητα των τιμών και οικονομική ανάπτυξη. Ο ασφαλιστικός κίνδυνος ελαττώθηκε, ο χρηματοοικονομικός ανταγωνισμός αυξήθηκε διότι οι τράπεζες είχαν την δυνατότητα να δανείζονται ευκολότερα από το εξωτερικό και συνεπώς, η πιστωτική ανάπτυξη αυξήθηκε ραγδαία. Ο στεγαστικός τομέας διέθετε τα μεγαλύτερα ποσοστά πιστώσεων. Χρηματοπιστωτικές και κατασκευαστικές υπηρεσίες αυξήθηκαν άμεσα και ενώ οι τιμές στα ακίνητα βρέθηκαν σε υψηλά επίπεδα, η πιστωτική επέκταση μεταβλήθηκε σε συσσώρευση χρεών (Anand et al., 2012).

Τόσο το δημόσιο χρέος όσο και τα δημοσιονομικά ελλείμματα αυξήθηκαν ενώ οι αδυναμίες του δημοσιονομικού συστήματος επικαλύπτονταν από την γρήγορη ανάπτυξη που κυριαρχούσε. Η ανάπτυξη επέφερε αύξηση στην ζήτηση των εισαγωγών και ακολούθως μεγάλωσε το έλλειμα των τρεχουσών συναλλαγών. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ελλάδας, η ενίσχυση των δίδυμων ελλειμμάτων

στηρίχθηκε χρηματικά σε μεγάλο βαθμό από το χρέος. Επειδή η ανάπτυξη ήταν μεγάλη, ήταν δύσκολο να κατανοηθεί αν όντως υπήρξε βελτίωση των οικονομικών μεγεθών ή αν ήταν μια φούσκα που σύντομα θα σπάσει (Anand et al., 2012).

1.2 Αίτια και συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην Ευρωζώνη

Τον Σεπτέμβριο του 2008, με την χρεοκοπία της τράπεζας Lehman Brothers στην Αμερική, η χρηματοπιστωτική κρίση ενισχύθηκε και εξαπλώθηκε ραγδαία παγκοσμίως. Έτσι, η παγκόσμια οικονομική κρίση μέσω του φαινομένου της χιονοστιβάδας εξαπλώθηκε γρήγορα και στην Ευρώπη επηρεάζοντας κυρίως τις χώρες στην ζώνη του ευρώ που η οικονομία τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις τράπεζες. Τα επιτόκια άρχισαν να πέφτουν και να αποκλίνουν ξεχωρίζοντας τις ανεπτυγμένες από τις αδύναμες χώρες και ο υπέρογκος δανεισμός είχε κατακλύσει τις τράπεζες με τεράστια χρέη και οι κυβερνήσεις αδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν τα υπέρογκα δημοσιονομικά ελλείμματα. Η απουσία ρευστότητας στην αγορά σε συνδυασμό με την έλλειψη φερεγγυότητας των μεγάλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων των ΗΠΑ καλλιέργησαν ένα κλίμα δυσπιστίας στην αγορά (Mongelli & Camba-Mendez, 2018).

Τον Οκτώβριο του 2008, για να αντιμετωπίσει τα θέματα φερεγγυότητας που δημιουργήθηκαν με την κρίση, η ΕΚΤ αποφάσισε να ακολουθήσει μια ενιαία νομισματική πολιτική για τη ευρωζώνη και να καθορίσει ένα πρόγραμμα διάσωσης των τραπεζών τους με σκοπό τον περιορισμό του κινδύνου μιας οικονομικής κατάρρευσης. Πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αποφάσισαν άμεσα τα μέτρα στήριξης για τα εγχώρια τραπεζικά τους συστήματα. Όμως, παρά τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν, η κρίση επεκτάθηκε γρήγορα από τις τράπεζες στις εγχώριες οικονομίες (Mongelli & Camba-Mendez, 2018) .

Πέρα από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, υπήρξαν και ορισμένα προβλήματα στο εσωτερικό της Ε.Ε. που ενίσχυσαν την ύφεση όπως: η λανθασμένη διαχείριση δημοσίων λογαριασμών, η απουσία συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε., η μη παραγωγική αξιοποίηση πόρων, η θεσμική οργάνωση και η απουσία αξιοποίησης παραγωγικών πόρων εντός της ΟΝΕ. Επιπλέον η απουσία μηχανισμών για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μεταξύ των κρατών μελών καθώς και για την εμφάνιση κρίσεων δυσχέραιναν την κατάσταση (Yurtsever, 2011).

Τον Νοέμβριο του 2009, η κρίση δημοσίου χρέους εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα. Η ελληνική κυβέρνηση αποκάλυψε πως είχε υποτιμήσει το μέγεθος του δημοσιονομικού της ελλείματος (θα ήταν 12,7% του ΑΕΠ αντί του προβλεπόμενου στο 4% του ΑΕΠ). Τα δημοσιονομικά ελλείμματα της Ελλάδας αυξάνονταν μέχρι το 2010 όπου το δημόσιο χρέος της έγινε μη βιώσιμο. Προκειμένου να μην καταρρεύσει το νόμισμα και η Ευρωζώνη, τα κράτη μέλη της αποφάσισαν να δεχτεί η Ελλάδα προγράμματα διάσωσης ώστε να πληρώνει τους πιστωτές της. Εκτός από την Ελλάδα, τα προβλήματα άρχισαν να διαφαίνονται και σε άλλα κράτη της ΟΝΕ, όπως η Ιρλανδία και αργότερα η Πορτογαλία, κι έτσι δημιουργήθηκαν ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης (EFSM) και ο Ευρωπαϊκός

Μηχανισμός Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) με συνολική χρηματοδότηση 500 δις ευρώ (Langedijk, 2010; Yurtsever, 2011).

Στην περίπτωση της Ιρλανδίας, η κρίση προήλθε από τα υπέρογκα τραπεζικά χρέη που είχε αναλάβει το κράτος. Το σχέδιο διάσωσης των τραπεζών της Ιρλανδίας αγγίζει τα 70 δισεκατομμύρια ευρώ και αποτελεί το μεγαλύτερο ποσό του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ παγκοσμίως. Η οικονομική κατάσταση της Ιρλανδίας οδήγησε σε αύξηση των επιτοκίων στην Ιταλία, Ισπανία και την Πορτογαλία. Για να μην επιδεινωθεί η κατάσταση στην Ευρώπη, πολλές χώρες, ανάμεσα τους και η Γερμανία ζήτησαν από την Ιρλανδία να δεχτεί την οικονομική βοήθεια από την Ε.Ε κι έτσι σε εντάχθηκε σε πακέτο διάσωσης μέσω του EFSF (Ali, 2012). Η Πορτογαλία αποτελεί την μοναδική χώρα από την κρίση που το δημόσιο χρέος μεγάλωσε σημαντικά πριν από την κρίση από 62,2% του ΑΕΠ το 2000 σε 75,5% το 2007 (κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες) (Storm & Naastepad, 2015). Πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι η κρίση προήλθε εξαιτίας των μικρών αυξήσεων στην παραγωγή της χώρας, αναποτελεσματική νομισματική πολιτική και έλλειψη λογοδοσίας και διαφάνειας της πολιτικής διακυβέρνησης (Ali, 2012).

Πριν το ξέσπασμα της ευρωπαϊκής κρίσης, η Ισπανία δε διέθετε υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους και το πρόβλημα έγκειται στην αύξηση του ιδιωτικού χρέους και κατά βάση της φούσκας των ακινήτων. Η επιδείνωση του ελληνικού και πορτογαλικού χρέους σε συνδυασμό με τις πολιτικές αναταράξεις της ιταλικής κυβέρνησης οδήγησαν σε ραγδαία αύξηση του χρέους της Ιταλίας όπου το 2010 άγγιξε το 119% του ΑΕΠ της χώρας και αποτελούσε το ¼ του χρέους της ευρωζώνης (Ali, 2012).

Πολλοί οικονομολόγοι χαρακτήρισαν την κρίση ως την μεγαλύτερη ύφεση στην Ευρώπη από το 1930, διότι οι συνέπειες της ήταν επιζήμιες και επηρέασαν όλα τα κράτη μέλη της ΟΝΕ σε μεγαλύτερο και χαμηλότερο βαθμό. Ενδεικτικά, οι ζημιές των τραπεζών υπολογίζονται περίπου στα 300 δισεκατομμύρια δολάρια στο Ηνωμένο Βασίλειο και ως 800 δις ευρώ στην ευρωζώνη. Αν και κατά την περίοδο της κρίσης οι εξαγωγές διαμορφώθηκαν σε υψηλά επίπεδα της τάξεως του 1,3 δις ευρώ, βασικοί κλάδοι της οικονομίας γνώρισαν αξιοσημείωτη πτώση, σταματώντας έτσι την ισχυρή οικονομική άνθηση που γνώριζε η Ευρώπη. Για το 2009, οι επενδύσεις στην Ε.Ε. συρρικνώθηκαν περίπου 14% και το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ελαττώθηκε κατά 4%. Ακόμη και ισχυρά οικονομικά ανεπτυγμένα κράτη μέλη της ευρωζώνης βίωσαν την κρίση. Η Γερμανία και η Ιταλία γνώρισαν μείωση στο ΑΕΠ τους το 2009 της τάξεως 5%. Ο τομέας της απασχόλησης αναδεικνύει χαρακτηριστικά τα προβλήματα της κρίσης αφού το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά 2,2%. Σε επιλεγμένες χώρες, τα ποσοστά της ανεργίας αναδεικνύουν την σοβαρότητα της κατάστασης(και αντίστοιχο ποσοστό αύξησης συγκριτικά με το 2008): Ιταλία 7,7 % (αύξηση 13 %), Γαλλία 9,3 % (16 %), και η Ισπανία 18 % (37 %) (Welch, 2011).

Σύμφωνα με την Συνθήκη του Μάαστριχτ, το δημόσιο χρέος της Ε.Ε., παρουσίασε μείωση το 2007 στο 59% έναντι του 60% που όριζε η συνθήκη. Όμως, με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, το δημόσιο χρέος της Ε.Ε. σημείωσε σημαντική

αύξηση, μέχρι που το 2012 έφτασε το 85,3 % του ΑΕγχΠ το 2012. Στην ΕΕ τα επίπεδα του δημόσιου χρέους είχαν μεγάλες αποκλίσεις: από 10,1 % του ΑΕγχΠ στην Εσθονία ως 156,9 % στην Ελλάδα (Eurostat, 2013). Ενδεικτικά, από το 2010 στο 2011 το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ συρρικνώθηκε για έξι κράτη μέλη της Ε.Ε.: Σουηδία, Γερμανία, Λετονία, Ουγγαρία, Εσθονία και Λουξεμβούργο ενώ οι μεγαλύτερες αυξήσεις υπήρξαν στην Κύπρο (10,2% αύξηση), Ιρλανδία (15,7% αύξηση), Ελλάδα (20,4% αύξηση) και Πορτογαλία (14,4% αύξηση) (Eurostat, 2012).

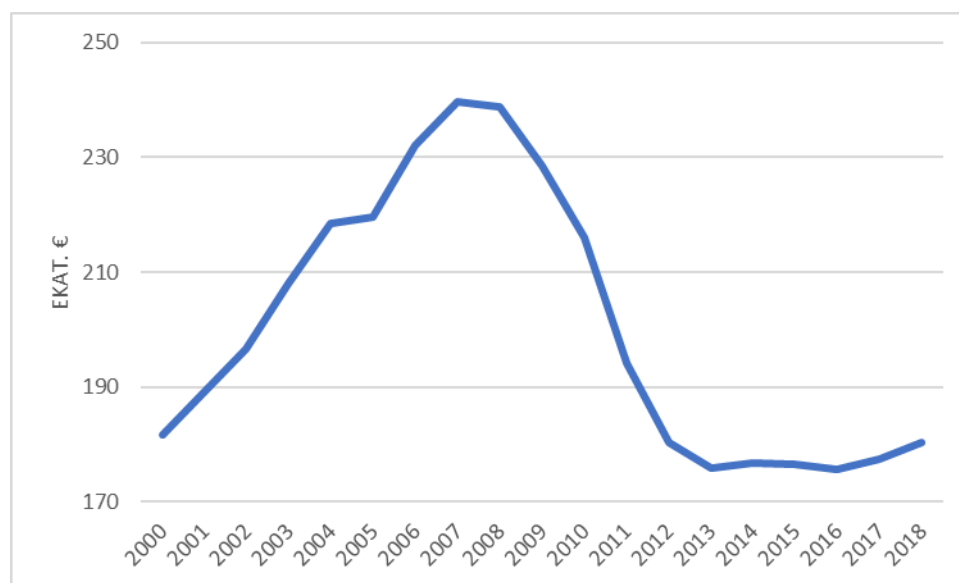
Το δημόσιο έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ της ΕΕ συρρικνώθηκε το 2010 από -6,5 % σε -4,5 % το 2011, και στην ευρωζώνη ελαττώθηκε από -6,2 % σε -4,1 %. Τα ποσοστά του ελλείμματος ήταν σε υψηλότερα επίπεδα από το ελάχιστο όριο του 3% για δέκα κράτη μέλη κατά τα έτη 2008 έως 2011. Για το 2011, τα μεγαλύτερα επίπεδα δημοσίου ελλείμματος κατείχαν το Ηνωμένο Βασίλειο (-8,3 %), η Ιρλανδία (-13,1 %), η Ισπανία (8,5 %) και η Ελλάδα (-9,1%). Τα κράτη που σημείωσαν δημοσιονομικά ελλείματα κάτω από 3% ήταν η Φιλανδία, η Βουλγαρία, η Αυστρία, η Δανία, το Λουξεμβούργο, η Γερμανία και η Μάλτα (Eurostat, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΛΕΤΗ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ

2.1 Ελλάδα

Η συνθήκη του Μάαστριχτ περιλάμβανε συγκεκριμένα βασικά κριτήρια, τα οποία επέτρεπαν την ένταξη μιας χώρας στην ενιαία νομισματική πολιτική της Ευρωπαϊκής ένωσης. Η οικονομική πολιτική που ακολούθησε η Ελλάδα την περίοδο 1994-1999 συνείσφερε στην ένταξη της στην ΟΝΕ. Ειδικότερα, το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδας το 1993 αποτελούσε το 13,6% του ΑΕΠ και συρρικνώθηκε το 1999 σε 3,1%. Ο πληθωρισμός ελαττώθηκε από 6,8% το 1993 στο 2,1% το 1999 και παράλληλα το δημόσιο χρέος μειώθηκε από 110,1% του ΑΕΠ στο 104,6% λόγω της αύξησης του ρυθμού ανάπτυξης, της ύπαρξης πρωτογενούς πλεονάσματος και την μείωση των επιτοκίων δανεισμού του Δημοσίου (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Έτσι η Ελλάδα έγινε μέλος της Ευρωζώνης από την 1^η Ιανουαρίου 2001 (Ευρωπαϊκή Ένωση).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1 Το κκ ΑΕΠ της Ελλάδας σε τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018

Πηγή: AMECO database

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, κατά το 2001-2007 παρατηρήθηκε ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας με ρυθμό 4,2% λόγω της αύξησης της εγχώριας ζήτησης με ρυθμό 4,5% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2008). Όπως διακρίνεται και στο διάγραμμα 2.1, παρατηρείται αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας κατά την περίοδο 2000-2007 και ραγδαία πτώση από το 2008 έως το 2013 και στη συνέχεια σταθεροποιείται και αυξάνεται από το 2016 κι έπειτα. Η άνοδος των εισοδημάτων οδήγησε στην αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης και των επενδύσεων σε κατοικίες καθώς τα επιτόκια των στεγαστικών δανείων κυμαίνονταν σε χαμηλά επίπεδα. Αντίθετα, η εγχώρια παραγωγή δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει στην αύξηση της ζήτησης με αποτέλεσμα όχι μόνο να αυξηθούν οι εισαγωγές αλλά και τα

ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών φθάνοντας από το 3% του ΑΕΠ το 1999 στο 14,9% το 2008(Τράπεζα της Ελλάδος, 2008).

Τα δημοσιονομικά ελλείμματα πλήθαιναν παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη και την ένταξη της χώρας στο ευρώ. Προέρχονταν από την αύξηση των μισθών, των συντάξεων και των διορισμών στον δημόσιο τομέα σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια είσπραξης φορολογικών εσόδων του κράτους εξαιτίας της ανεπτυγμένης φοροδιαφυγής σε όλους τους τομείς. Η Ελλάδα, είχε την δυνατότητα να δανείζεται από τις διεθνείς αγορές με χαμηλά επιτόκια και μεγαλύτερα κεφάλαια ως κράτος-μέλος της ΟΝΕ με αποτέλεσμα το δημόσιο χρέος της να διογκώνεται. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 ανέδειξε τις αδυναμίες και τα προβλήματα της χώρας και λόγω αναποτελεσματικών δημοσιονομικών πολιτικών ο λόγος δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ αυξήθηκε, φθάνοντας το 2009 το 120% (Τσακλόγλου et al., 2016).

Η αδύναμη δημοσιονομική θέση της Ελλάδας αποτελούσε φλέγον ζήτημα στην ζώνη του ευρώ, όμως, οι δυναμικοί ρυθμοί ανάπτυξης της χώρας από το 2001-2008 δημιούργησαν ένα κλίμα εμπιστοσύνης πως η οικονομική κατάσταση της χώρας, μακροπρόθεσμα θα βελτιωθεί (Visvizi, 2012). Η ταχεία οικονομική ανάπτυξη της χώρας βασιζόταν στον εξωτερικό δανεισμό με τα χαμηλά επιτόκια. Παράλληλα, οι κυβερνήσεις απέφυγαν να εφαρμόσουν μεταρρυθμίσεις που θα ενίσχυαν την ελληνική οικονομία και θα βοηθούσαν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που υπήρχαν και συνεπώς τα δημοσιονομικά ελλείμματα δεν συρρικνώθηκαν (Pagoulatos, 2018). Έτσι η Ελλάδα υποβλήθηκε σε διαδικασία υπερβολικού ελλείματος δύο φορές – η πρώτη 2004-2007 και η δεύτερη το 2009- όπως προβλεπόταν από την συνθήκη χωρίς να τις επιβληθούν περαιτέρω κυρώσεις. Η Ευρωπαϊκή επιτροπή αναφέρει πως η Ελλάδα εντάχθηκε σε αυτή την διαδικασία εξαιτίας του υψηλού ποσοστού δημοσίου χρέους και τον αργό ρυθμό συρρίκνωσης του (Visvizi, 2012).

Τον Οκτώβριο του 2009, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε πως το δημοσιονομικό έλλειμμα για το έτος ήταν 15,2% του ΑΕΠ και όχι κοντά στο 3% του ΑΕΠ όπως είχε εκτιμηθεί αρχικά. Έτσι δημιουργήθηκαν μια σειρά προβλημάτων στους Ευρωπαίους πολιτικούς του Eurogroup που έλεγχαν τα επίπεδα να μην ξεπερνούν το 3% του ΑΕΠ, στους οίκους αξιολόγησης που είχαν την Ελλάδα στην καλύτερη κατηγορία με πιστωτικό κίνδυνο A+ και τις αγορές ομολόγων που κατατάσσαν τα ελληνικά ομόλογα στις καλύτερες αποδόσεις. Τον Σεπτέμβριο του 2009, η απόκλιση ανάμεσα στις αποδόσεις των δεκαετών ομολόγων ελληνικών και γερμανικών ήταν 130 μονάδες βάσης ή αλλιώς 1,3% (Hardouvelis & Gkionis, 2016).

Από το 2010, οι αποδόσεις των ελληνικών ομολόγων έφτασαν τις 800 μονάδες βάσης αγγίζοντας ακόμα και τις 1000 σε ορισμένες περιπτώσεις. Μεγάλοι οίκοι αξιολόγησης όπως ο Fitch και S&P άρχισαν να υποβαθμίζουν την Ελλάδα από το A στο A- εξαιτίας της ραγδαίας αύξησης του δημοσίου χρέους της το 2009 που έφτασε το 126,8% του ΑΕΠ. Πολλοί ανησύχησαν όχι μόνο για την οικονομική κατάσταση της χώρας αλλά και για τον μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης (Βαρουφάκης et al., 2011). Το 2010 η Ελλάδα δεν είχε την δυνατότητα να δανείζεται πλέον από τις διεθνείς αγορές και για να μην χρεοκοπήσει η Ε.Ε. δεσμεύτηκε για τη

χρηματοδότηση της. Έτσι το Διεθνές Νομισματικό ταμείο, η Ευρωπαϊκή επιτροπή και η Ευρωπαϊκή κεντρική Τράπεζα δημιούργησαν έναν μηχανισμό χρηματοδότησης (International Monetary Fund, 2016).

Πέρα από τα μακροοικονομικά ζητήματα που είχαν δημιουργηθεί, η απουσία ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας αποτελεί μια θεμελιώδη αιτία όξυνσης της οικονομικής κρίσης. Από το 1980 κι έπειτα το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας εμφάνισε αύξηση που συνεχίστηκε για τις επόμενες δύο δεκαετίες. Η χώρα δανειζόταν από το εξωτερικό καθώς οι εισαγωγές ξεπερνούσαν τις εξαγωγές, δηλαδή καταναλώνει σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι παράγει κι έτσι το κράτος παρέχει μέρος της χρηματοδότησης του μέσω του εξωτερικού χρέους. Η μείωση της ανταγωνιστικότητας εκφράζεται στο μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, που αποτυπώνει την διαφορά ανάμεσα στις εξαγωγές και τις εισαγωγές. Ειδικότερα στην Ελλάδα, από το 2000 και μετά, ο πληθωρισμός όπως και οι μισθοί των Ελλήνων γνώρισαν άνοδο και οι Έλληνες πολίτες κατανάλωναν περισσότερο από όσο παρήγαγαν (Βαγιανός et al., 2010). Αυτό συνέβη, καθώς η μορφή της ελληνικής οικονομίας είχε αλλάξει από τις αρχές τις δεκαετίας του 1980 δίνοντας έμφαση στην στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών και λιγότερο στον δευτερογενή, της παραγωγής, κι έτσι έγινε πιο εσωστρεφής γνωρίζοντας την πτώση της ανταγωνιστικότητας (Laravitsas, 2019). Έτσι το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αυξήθηκε από 7% του ΑΕΠ το 2001 σε 15% του ΑΕΠ το 2008 (Ozturk & Sozdemir, 2015).

Επιπρόσθετα αίτια που ενίσχυσαν την οικονομική κρίση της χώρας αφορούν τον δημόσιο τομέα όπου αυξήθηκε τόσο ο αριθμός των υπαλλήλων όσο και τα εισοδήματά τους. Αντίστοιχα, μεγάλη άνοδος υπήρξε και στις συνταξιοδοτικές δαπάνες αφού πολλαπλασιάστηκε ο αριθμός των συνταξιούχων καθώς οι συντάξεις αυξήθηκαν. Ένα ακόμη μείζον πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η Ελλάδα ήταν η μείωση των φορολογικών εσόδων της κυβέρνησης εξαιτίας της φοροδιαφυγής. Τα δημοσιονομικά έσοδα της Ελλάδας σε σύγκριση με των χωρών της Ε.Ε. βρίσκονταν σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα. Τα υψηλά επίπεδα φοροδιαφυγής συναντώνται στους αυτοαπασχολούμενους και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις καλλιεργώντας έτσι τα δημοσιονομικά ελλείματα (Βαγιανός et al., 2010).

Προκειμένου να μην χρεοκοπήσει η Ελλάδα αλλά και για να μην εξαπλωθεί η κρίση και στα υπόλοιπα κράτη της Ευρωζώνης, η χώρα συμφώνησε να εφαρμόσει συνολικά τρία προγράμματα οικονομικής προσαρμογής (αλλιώς μνημόνια). Η χρηματοδότηση του πρώτου μνημονίου ήταν 110 δις ευρώ κι έλαβε χώρα το 2010, το δεύτερο ήταν 172,6 δις ευρώ για το 2012 και το τρίτο 86 δις ευρώ για το 2015. Τα προγράμματα ως κύριο στόχο είχαν την δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και την εξασφάλιση της βιωσιμότητας των δημοσιονομικών μεγεθών, την ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης και βελτίωση της ανταγωνιστικότητας καθώς και την σταθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Για την επίτευξη των στόχων, αναγκαία ήταν η επιβολή αυστηρών μεταρρυθμίσεων όπως η συρρίκνωση των δαπανών για τις συντάξεις, μισθούς, για το

σύστημα υγείας, παιδείας και δημόσιας διοίκησης, αύξηση των φόρων, μείωση των δημοσίων επενδύσεων και οικονομική υποστήριξη και αναδιάρθρωση των ελληνικών τραπεζών μέσω του ταμείου χρηματοπιστωτικής σταθερότητας (European Court of Auditors, 2017).

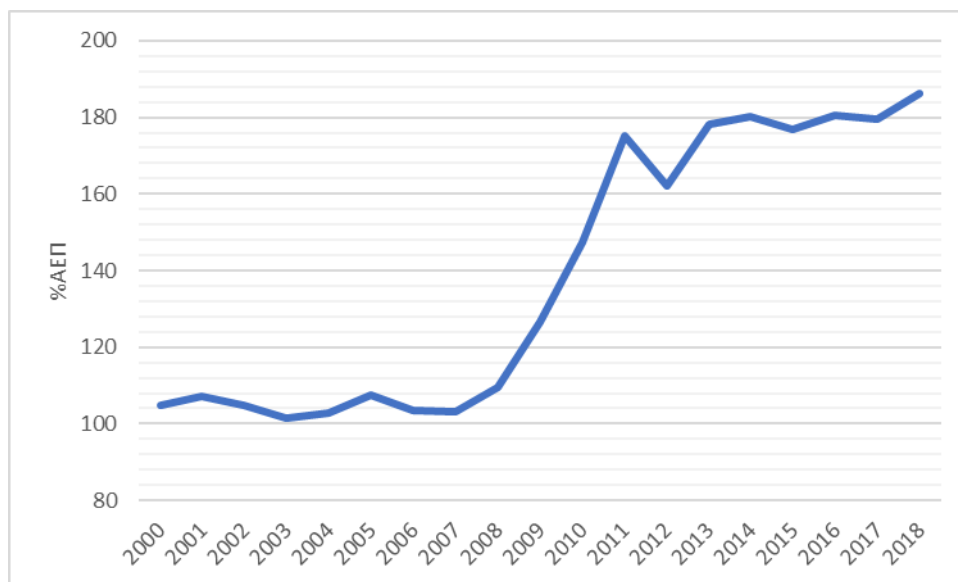
Το 2010 η Ελλάδα εφάρμοσε το πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής που περιλάμβανε ένα σύνολο δανείων ύψους 110 δις ευρώ (30 δις από το ΔΝΤ και 80 δις από τα μέλη της ευρωζώνης) που προορίζονται για την στήριξη των τραπεζών και την κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της οικονομίας. Παρόλο τις μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν, η μη βιωσιμότητα του χρέους σε συνδυασμό με την πτώση της οικονομικής δραστηριότητας ανέδειξαν την ανάγκη για επιπλέον οικονομική στήριξη. Έτσι η Ελλάδα έλαβε και δεύτερο μνημόνιο το οποίο συμφωνήθηκε από την ευρωζώνη και το ΔΝΤ το 2012 και έφτανε τα 172,6 δις. ευρώ. Τα κράτη μέλη της ευρωζώνης συνέβαλλαν 141,8 δις. ευρώ με τη μορφή δανείων από τον Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) που είχε δημιουργηθεί για το σκοπό αυτό. Βασικό χαρακτηριστικό του δεύτερου προγράμματος ήταν η Συμμετοχή του Ιδιωτικού Τομέα (PSI), στο πλαίσιο του οποίου οι ιδιώτες επενδυτές προσέφεραν περίπου 107 δισεκατομμύρια ευρώ. Μετά από συνεχείς διαπραγματεύσεις με την ελληνική κυβέρνηση, τελικά η χώρα έλαβε και ένα τρίτο πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας ύψους 86 δις € από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ) (European Court of Auditors, 2017).

Συνολικά το ελληνικό χρέος ολοένα και αυξανόταν κατά την δεκαετία του 2000 όπου η ανταγωνιστικότητα της χώρας μειωνόταν. Το συνολικό ελληνικό χρέος αυξήθηκε από 150% του ΑΕΠ το 1997, σε 300% του ΑΕΠ το 2009. Για το 2009, η δομή του χρέους περιλάμβανε: 42% ή 296 δις το δημόσιο χρέος, 23% ή 165 δις το χρέος των χρηματοπιστωτικών εταιρών και 17% ή 123 δις το χρέος των νοικοκυριών. Κατά προσέγγιση, τα τρία τέταρτα του συνολικού χρέους ήταν μακροπρόθεσμα και τα υπόλοιπα βραχυπρόθεσμα. Εξίσου σημαντικό είναι ότι τα εξωτερικά χρέη ανήλθαν σε 385 δις., εκ των οποίων τα 206 δις. οφείλονται στο εξωτερικό από το κράτος και τα 112 δις. από τις χρηματοπιστωτικές εταιρείες (Laravitsas, 2019). Άρα, παρατηρείται πως οι αποταμιεύσεις των ελληνικών νοικοκυριών έφθαναν για την κάλυψη των δανείων του ιδιωτικού τομέα και ο εξωτερικός δανεισμός πραγματοποιούνταν από την κυβέρνηση. Ουσιαστικά, το εξωτερικό ελληνικό χρέος ταυτίζεται με το εξωτερικό δημόσιο χρέος της χώρας (Βαγιανός et al., 2010). Όπως διακρίνεται και στο διάγραμμα 2.2 το δημόσιο χρέος της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ, βρισκόταν σε σταθερά επίπεδα μέχρι το 2008 όπου ξέσπασε η κρίση και εκτοξεύτηκε φτάνοντας το 175,2% το 2011 κι έπειτα γνώρισε πτωτικές τάσεις μέχρι το 2013 όπου συνέχισε να αυξάνεται.

Για το 2010, το γενικό χρέος ανήλθε στα 330,5 δις ευρώ και το 2016 ήταν 314,7 κι αντίστοιχα το συνολικό ΑΕΠ από 225,5 δις ευρώ το 2010 έπεσε στα 175,8 δις ευρώ το 2016. Επιπλέον, κατά την περίοδο 2008-2016 το ΑΕΠ της χώρας συρρικνώθηκε κατά 25%. Για το 2016, το 35,6% του γενικού πληθυσμού ζούσε στα όρια της φτώχειας. Σύμφωνα με το διάγραμμα 2.3, η ανεργία γνώρισε ραγδαία αύξηση κυρίως

μετά το 2010 όπου και κορυφώθηκε το 2013 στο 27,5% κι έκτοτε σημείωνε πτώση. Ειδικότερα, το ποσοστό ανεργίας που ήταν στο 7,8% το 2008, το 2011 άγγιξε το 17,9% ενώ η ανεργία των νέων (15-24 ετών) από 22,5% το 2008, διπλασιάστηκε σχεδόν στο 52% για το 2016 καθιστώντας την υψηλότερη στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Mavridis, 2018).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2 Το δημόσιο χρέος της Ελλάδος ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2000-2018

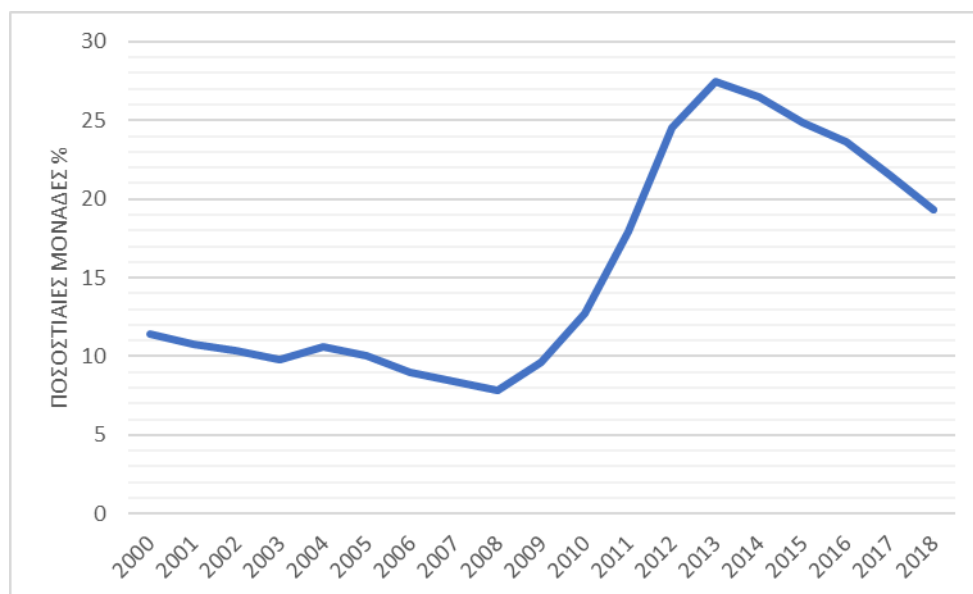
Πηγή: AMECO database

Η αστάθεια που δημιούργησε η οικονομική κατάσταση της χώρας επηρέασε και την βιωσιμότητα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος. Οι καταθέσεις και κατ' επέκταση οι επιχορηγήσεις όπως και η χορήγηση νέων δανείων συρρικνώθηκαν αισθητά ενώ αυξήθηκαν ραγδαία τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια με αποτέλεσμα να μειωθεί και η φερεγγυότητα του τραπεζικών ιδρυμάτων. Παρόλο που οι ελληνικές τράπεζες στηρίχθηκαν στην χρηματοδότηση από την ΕΚΤ, τα προβλήματα ρευστότητας και αξιοπιστίας εξακολουθούσαν να υπάρχουν (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014).

Η δομή του τραπεζικού συστήματος άλλαξε σημαντικά καθώς από το 2008 ως το 2015 ο αριθμός των ελληνικών εμπορικών τραπεζών ελαττώθηκε από 12 σε 8, των συνεταιριστικών από 16 σε 10 και των ξένων τραπεζικών ιδρυμάτων από 37 σε 20. Επιπλέον υπήρξε συγχώνευση των τραπεζικών ιδρυμάτων με αποτέλεσμα να λειτουργούν πλέον τέσσερις συστημικές τράπεζες οι οποίες συμμετείχαν στις τρεις ανακεφαλαιοποιήσεις του 2012, 2014 και 2015. Ως επακόλουθο, ο αριθμός των τραπεζικών καταστημάτων και των θέσεων εργασίας μειώθηκε αισθητά. Το συνολικό μέγεθος των καταθέσεων κατοίκων εσωτερικού και εξωτερικού το 2009 ήταν 245,7 δις ευρώ και για τα επόμενα χρόνια ελαττώθηκε φτάνοντας το 2015 τα 149 δις ευρώ (ΟΤΟΕ, 2015). Το 2016 οι ελληνικές τράπεζες δεν χρειάστηκαν περαιτέρω χρηματοδότηση, διαχειρίστηκαν αποτελεσματικά τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια και αποκτούσαν τα πρώτα κέρδη. Από το 2018 και μετά οι συνθήκες ρευστότητας και

χρηματοδότησης λόγω των θετικών προοπτικών της ελληνικής οικονομίας έχουν αναβαθμιστεί αισθητά αφού η χώρα μπαίνει σε τροχιά ανάπτυξης (ΤτΕ, 2019) .

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3 Το ποσοστό ανεργίας της Ελλάδος, 2000-2018

Πηγή: AMECO database

Το 2018 η Ελλάδα ολοκλήρωσε το τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής και η χρηματοδοτική στήριξη των τραπεζών παύει καθώς η οικονομία της χώρας αρχίζει να ανακάμπτει. Πιο συγκεκριμένα, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 1,9% από 1,5% που ήταν το 2017 (OECD, 2018). Παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας το 2018 αποτελούσαν: η αύξηση των εξαγωγών σε αγαθά και υπηρεσίες, ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και της βελτίωσης των αποδόσεων του τουρισμού με αύξηση των καθαρών εσόδων από τις ταξιδιωτικές υπηρεσίες, και η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, που οφείλεται στην ενίσχυση της απασχόλησης. Επιπλέον, κατά το 2017 υπήρξε πρωτογενές πλεόνασμα 4,1% και για το 2018 διαμορφώθηκε στο 3,5% του ΑΕΠ γεγονός που υποδεικνύει ότι οι εκτιμήσεις της κυβέρνησης ότι θα υπερβεί τον στόχο του πρωτογενούς πλεονάσματος επαληθεύονται καθώς τα έσοδα αυξάνονται γρηγορότερα από τις δαπάνες (Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

2.2 *Ιταλία*

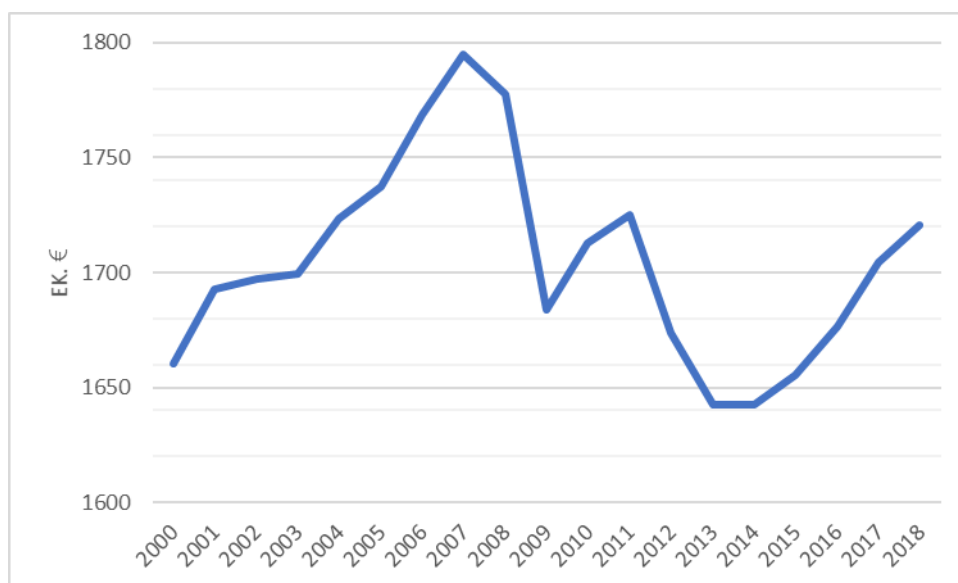
Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ιταλία αποτελούσε ένα από τα πρώτα ιδρυτικά κράτη μέλη της Ε.Ε. από το 1958 και εντάχθηκε στην ζώνη του ευρώ από την 1 Ιανουαρίου του 1999. Η Ιταλία, το 1997 δεν ικανοποιούσε το κριτήριο για το χρέος που επέβαλλε το κριτήριο του Μάαστριχτ και ζήτησε από την επιτροπή της ΕΕ να επικεντρωθούν κυρίως στο όριο 3% του ελλείμματος ενώ δεσμεύτηκε να εφαρμόσει κατάλληλες πολιτικές που θα οδηγούσαν στην μείωση του χρέους. Ήδη, από τις αρχές του 1990, το ιταλικό χρέος αυξανόταν με γρήγορους ρυθμούς χαρακτηρίζοντας την δημοσιονομική κατάσταση της χώρας μη βιώσιμη. Κατά την περίοδο της κρίσης του 2008, το ιταλικό δημόσιο χρέος ξεπέρασε το ρεκόρ που κατείχε από τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο. Από το 1992 και μετά το χρέος της χώρας ξεπερνά το 100% του ΑΕΠ της και έκτοτε δεν έχει πέσει κάτω από το όριο αυτό (Erber, 2011).

Η οικονομική κρίση στην Ιταλία οφειλόταν πέρα από την αύξηση του δημοσίου χρέους της και των προβλημάτων που υπήρχαν στην ιταλική οικονομία, στην εναλλαγή των κυβερνήσεων και το κλίμα αβεβαιότητας που υπήρχε. Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, επηρέασε και την οικονομία της Ιταλίας που γνώρισε ανάκαμψη το 2010 και το 2011 ξαναβυθίστηκε σε ύφεση. Σύμβολο της οικονομικής αλλά και πολιτικής κρίσης που ξεκίνησε στην Ιταλία, θεωρείται η αντικατάσταση της κυβέρνησης του Μπερλουσκόνι από τον Μόντι λόγω έκτακτης ανάγκης. Συνεπώς τα αίτια της ιταλικής οικονομικής κρίσης ποικίλουν. Η κρίση που ξέσπασε το 2011 στην Ελλάδα εξαιτίας της μη βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους της επηρέασε άμεσα και τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΟΝΕ καθώς όταν εμφανίστηκαν τα προβλήματα που είχε η Ελλάδα, οι χρηματοπιστωτικές αγορές φοβήθηκαν για την αντοχή και άλλων οικονομιών της ευρωζώνης. Για την Ιταλία, όπως και την Ελλάδα, το βασικό πρόβλημα έγκειται στα υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους ενώ για την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία τα μεγάλα ελλείματα οφείλονταν στην διάσωση του τραπεζικών ιδρυμάτων (Romano, 2021). Η Ιταλία και η Ελλάδα είχαν υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους μακροχρόνια αλλά η Ιταλία εισήλθε στην κρίση με υγιή μακροοικονομικά μεγέθη διότι διέθετε χαμηλότερα ελλείματα από την Ελλάδα (Di Mascio & Natalini, 2015).

Η κατάσταση της ιταλικής οικονομίας χειροτέρευε συνεχώς εξαιτίας της έλλειψης εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση και τις αποφάσεις που έπαιρνε για την ανάκαμψη της χώρας και της μακροπρόθεσμα οικονομικά προβλήματα όπως είναι τα υψηλά ποσοστά φοροδιαφυγής, ανεργίας και διαφθοράς και τα χαμηλά επίπεδα παραγωγικότητας. Τα προβλήματα άρχισαν να φανερώνονται κι έτσι η ΕΚΤ έστειλε μια επιστολή στην ιταλική κυβέρνηση για να την ενημερώσει να δράσει άμεσα και αποτελεσματικά προτείνοντας την ενίσχυση του ανταγωνισμού και πολιτικές για οικονομική ανάκαμψη. Μολονότι, η κυβέρνηση του Μπερλουσκόνι έδρασε άμεσα, τα μέτρα που πάρθηκαν δεν ήταν αποτελεσματικά κι έτσι η αλλαγή της κυβέρνησης ήταν η αναγκαία λύση. Για πολλά χρόνια η οικονομία της Ιταλίας αντιμετώπιζε βασικές αδυναμίες που όλες οι κυβερνήσεις προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν. Η

Ιταλία διαθέτει τα υψηλότερα ποσοστά αποφυγής του ΦΠΑ στην Ευρώπη αντιμετωπίζοντας και γενικότερα προβλήματα φοροδιαφυγής που σε συνδυασμό με την λειτουργία της μαύρης αγοράς χάνει έσοδα από τον προϋπολογισμό της. Επιπλέον αντιμετωπίζει προβλήματα στη προσέλκυση ξένων επενδύσεων εξαιτίας της γραφειοκρατίας και της πολιτικής αστάθειας με αποτέλεσμα να μειώνεται η παραγωγικότητα της και η οικονομική ανάπτυξη της. Ακόμα το ποσοστό των πτυχιούχων στο εργατικό δυναμικό είναι σε χαμηλά επίπεδα συγκριτικά με άλλες οικονομίες (Romano, 2021) .

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4 Το κκ ΑΕΠ της Ιταλίας σε σταθερές τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018

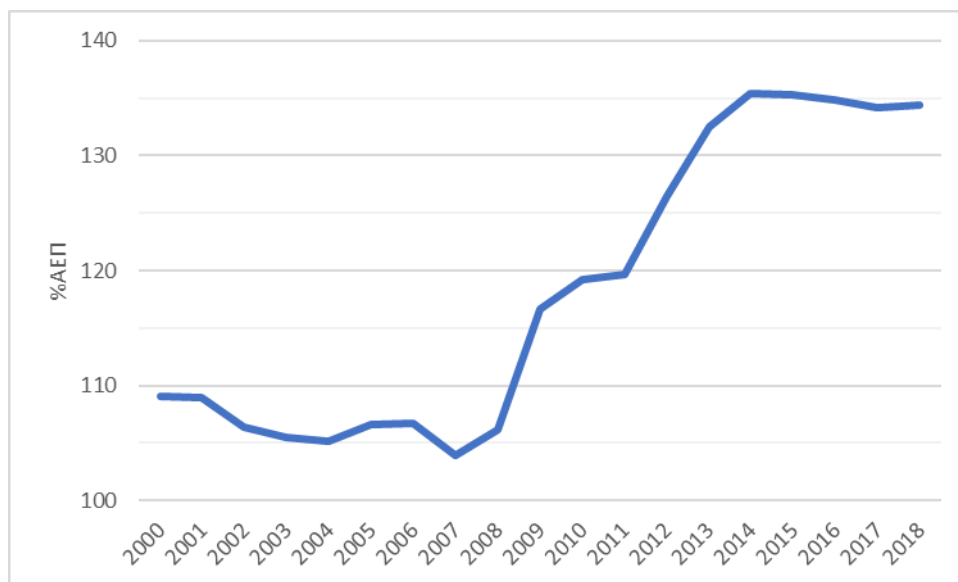
Πηγή: AMECO database

Η Ιταλία, από το 1993 έως το 1999 διέθετε πλεονασματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και από το 2000 η χώρα διατήρησε το έλλειμα σε χαμηλά επίπεδα 1,6% του ΑΕΠ (Dadush et al., 2010). Κατά την περίοδο 1990-2009 η Ιταλία είχε τον δεύτερο χαμηλότερο μέσο ρυθμό ανάπτυξης στην Ε.Ε. και ήταν δύσκολο να συρρικνωθεί εξαιτίας του υψηλού λόγου χρέους προς ΑΕΠ (Di Mascio et al., 2013) όπου αυξήθηκε από 120% σε 133% μεταξύ 2011 και 2013 (Praussello, 2015). Από το 1999 ως το 2004 η παραγωγικότητα στην Ιταλία ελαττώθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό περίπου 1% και σύμφωνα με μελέτες από το 1998 έως το 2008 οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών στην Ιταλία είχαν την πιο αργή ανάπτυξη από κάθε άλλη χώρα της Ε.Ε. (Dadush et al., 2010). Η παγκόσμια οικονομία επηρέασε και την ιταλική καθώς η παραγωγή μειώθηκε κατά 13% το 2008 και 5% το 2009 (Morsy & Sgherri, 2010).

Το ΑΕΠ της Ιταλίας από τα τέλη του 2007 παρέμεινε στάσιμο και η πτώση του έγινε εμφανής μεταξύ τέλους 2008 και αρχές του 2009 όταν η παραγωγή μειώθηκε σε έξι μήνες κατά 5%. Έτσι η μείωση του ιταλικού ΑΕΠ ήταν 1,3% το 2008 και 5,1 το 2009 ενώ αύξηση παρουσίασε το 2010 (Caivano et al., 2011). Άρα το ξεκίνημα της κρίσης στην Ιταλία είχε αρνητικές επιδράσεις αφού το ΑΕΠ της χώρας γνώρισε μείωση κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες σε πραγματικούς όρους από το 2008 στο 2009 και από

τότε η Ιταλία δεν παρουσίασε σημάδια ανάκαμψης. Το φαινόμενο αυτό επιβεβαιώνεται και στο διάγραμμα 2.4 όπου το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ιταλίας παρουσιάζει πτώση από το 2007 ως το 2009 όπου αρχίζει κι ανακάμπτει και από το 2011 ως το 2013 συρρικνώνεται. Για το 2012 και το 2013 η οικονομία σημείωσε πτώση κατά 2,4% και 1,8% αντίστοιχα (European Commission, 2013).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4 Το δημόσιο χρέος της Ιταλίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2000-2018

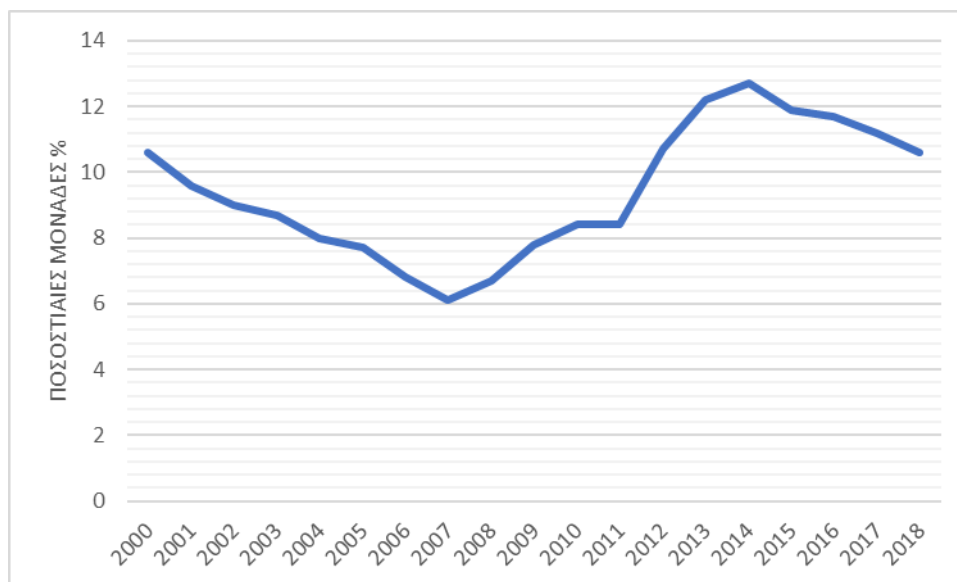
Πηγή: AMECO database

Για το 2009, το πλήθος των εργαζόμενων, κατά μέσο όρο συρρικνώθηκε κατά 380.000 (-1,6% ετησίως), ενώ το ποσοστό ανεργίας μεγεθύνθηκε σε 7,8 % (+1% συγκριτικά με το 2008). Ένας επιπρόσθετος δείκτης που αφορά τα προβλήματα των του ιταλικού συστήματος παραγωγής είναι το πλήθος των ωρών που επιτρέπονται για την τοποθέτηση εργαζομένων στο Ταμείο Εγγύησης Μισθών (*Cassa Integrazione Guadagni, CIG*). Το 2009, η προσφυγή των επιχειρήσεων στο CIG έφτασε σε ιστορικά υψηλά επίπεδα, με περίπου ένα δισεκατομμύριο εξουσιοδοτημένες ώρες απόλυσης - που εκφράζει αύξηση 311,4% συγκριτικά με το 2008 (Coletto, 2010).

Σύμφωνα με το διάγραμμα 2.6, η ανεργία από το 2007 ως το 2014 παρουσίαζε άνοδο και για το 2009 όπως και το 2008 το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε από 6,7% σε 7,8%. Για το χρονικό διάστημα 2008-2009, ο αριθμός των οικονομικά μη ενεργών ατόμων ηλικίας 15 και 64 ετών μεγεθύνθηκε κατά μέσο όρο 2,3% σε ετήσια βάση (+329.000). Η ανεργία συνέχισε να αυξάνεται τους πρώτους μήνες του 2010: ενδεικτικά, τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 2010, το ποσοστό ανεργίας άγγιξε το 8,5%, δηλαδή έγινε αύξηση 1,2 ποσοστιαίων μονάδων τον Φεβρουάριο του 2009. Για τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 2010, το ποσοστό ανεργίας των νέων αναπτύχθηκε στο 28,2%, σημειώνοντας αύξηση 0,8 ποσοστιαίας μονάδας συγκριτικά με τον προηγούμενο μήνα και 4 ποσοστιαίων μονάδων με τον Φεβρουάριο του 2009. Το ιταλικό σύστημα παραγωγής αποτελείται κυρίως από μικρές επιχειρήσεις που αντιπροσωπεύουν περίπου το 95% των επιχειρήσεων στη χώρα και προσεγγιστικά το

50% της απασχόλησης και σύμφωνα με έρευνες επηρεάστηκαν περισσότερο από την κρίση καθώς το 2009 είδαν αισθητή μείωση των κερδών τους και καταγράφηκε ο χαμηλότερος ρυθμός δημιουργίας τέτοιων επιχειρήσεων (Coletto, 2010). Άρα τα προβλήματα της χώρας επικεντρώνονταν σε έναν τριπλό συνδυασμό έλλειψη παραγωγικότητας, χαμηλής απασχόλησης και αδυναμίες του ΑΕΠ (Tridico, 2015).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5 : Το ποσοστό ανεργίας της Ιταλίας, 2000-2018

Πηγή: AMECO database

Όταν η κυβέρνηση του Μόντι ανέλαβε την εξουσία, η κατάσταση της χώρας ήταν ιδιαίτερα κρίσιμη: οι αγορές δεν πίστευαν ότι η ιταλική οικονομία θα ξεπληρώσει το χρέος συνεπώς οι τιμές των ομολόγων του ιταλικού δημοσίου κατέρρεαν ενώ το επιτόκιο του χρέους αυξανόταν. Χρειάζονταν δραστικά μέτρα κι έτσι η νέα κυβέρνηση ανακοίνωσε το πρόγραμμα «Salva Italia» (=Σώζοντας την Ιταλία) όπου περιλάμβανε τρεις βασικούς τομείς: δημόσιος προϋπολογισμός, κοινωνική ασφάλιση και οικονομική ανάπτυξη. Σε τρία χρόνια υπολογίστηκαν πως η αύξηση των φόρων θα επέφερε έσοδα της τάξης των 18 δις ευρώ και οι περικοπές των δαπανών θα έφταναν τα 13 δις περίπου. Αθροιστικά, από αυτά τα 30 δις, τα 20 θα αξιοποιηθούν για την ελάττωση του ελλείματος και την αποφυγή της αύξησης του χρέους και τα υπόλοιπα 10 θα αξιοποιούνταν για πολιτικές αύξησης της ανάπτυξης (Romano, 2021).

Για την συρρίκνωση των δαπανών, το πρόγραμμα προέβλεπε την μείωση των δημοσίων υπαλλήλων και στρατιωτικών δυνάμεων και την κατάργηση ορισμένων δημοσίων φορέων. Για την αύξηση των εσόδων, ξεκίνησε η φορολογία της ακίνητης περιουσίας που επεκτάθηκε και στις πρώτες κατοικίες, εντάχθηκε φόρος πολυτελείας στα ιδιωτικά αεροσκάφη, τα αμάξια και τα σκάφη και ο ΦΠΑ αυξήθηκε από 21% στο 23%. Το σημαντικότερο μέτρο αφορά το δεύτερο κεφάλαιο, την κοινωνική ασφάλιση όπου η μεταρρύθμιση στο συνταξιοδοτικό πρόγραμμα μετέτρεψε το συνταξιοδοτικό πρόγραμμα από συγκεκριμένων παροχών σε καθορισμένων εισφορών ενώ η ηλικία

συνταξιοδότησης αυξήθηκε και δόθηκαν κίνητρα στους εργαζόμενους για να αναβάλλουν την συνταξιοδότησή τους. Έτσι η δημοσιονομική θέση της χώρας βελτιώθηκε και όσον αφορά το τρίτο κεφάλαιο, τα μέτρα οικονομικής ανάπτυξης χαρακτηρίζονταν από ορισμένες ελευθερίες όπως η κατάργηση των ωραρίων λειτουργίας για κάθε εμπορική δραστηριότητα ή κατάσταση και άλλαξαν τα εδαφικά κριτήρια που όριζαν το πλήθος των φαρμακείων ώστε να αυξηθεί ο ανταγωνισμός. Επιπλέον ορίστηκε ο περιφερειακός φόρος εισοδήματος που θα καταβάλλουν οι επιχειρήσεις και οι εργοδότες στους εργαζόμενους και στόχευε στην αναχρηματοδότηση πολλών δημόσιων έργων υποδομής για μελλοντική ανάπτυξη (Romano, 2021).

Η Ιταλία, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες της Νότιας Ευρώπης, δεν έλαβε κάποιο οικονομικό πακέτο στήριξης από το ΔΝΤ ή ΕΕ και το πρόγραμμα λιτότητας που εφαρμόστηκε φάνηκε να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά το πρόβλημα του δημόσιου χρέους το 2014 κι έπειτα (Romano, 2021). Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει η Ιταλία είναι η ανεργία καθώς τα ποσοστά ολοένα και αυξάνονται τα τελευταία επτά χρόνια με αποκορύφωμα το 2013 που η ανεργία έφτασε το 12,5%. Για το 2013 η Ιταλία αποτελούσε τον δεύτερο μεγαλύτερο οφειλέτη στην ζώνη του ευρώ και τον πέμπτο σε παγκόσμια κλίμακα (FocusEconomics, 2014). Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 2.5, το δημόσιο χρέος της Ιταλίας ως ποσοστό του ΑΕΠ για το 2008 ήταν 106,6%, το 2009 διαμορφώθηκε στο 116,61% ,το 2010 ήταν 119,2% , το 2011 άγγιζε το 119,7% και για το 2012 ήταν 126,5% . Το δημόσιο χρέος της Ιταλίας για το 2013, ήταν 132,6% του ΑΕΠ, που αποτελούσε το δεύτερο μεγαλύτερο δημόσιο χρέος μεταξύ κρατών της και το πέμπτο μεγαλύτερο στον κόσμο . Οι αμφιβολίες σχετικά με τη βιωσιμότητα του χρέους της Ιταλίας επέφεραν την υποβάθμιση της αξιολόγησης του χρέους της χώρας τα τελευταία τρία χρόνια και από τους τρεις οίκους αξιολόγησης: Standard and Poor's, Moody's και Fitch (FocusEconomics, 2014).

Το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ιταλίας, σύμφωνα με τα δεδομένα της Eurostat, διαμορφωνόταν το 2009 σε -5,4%, το 2010 σε -4,5% και το 2011 σε -3,9%. Έπειτα από την παγκόσμια κρίση, στην ιταλική οικονομία συνέβησαν σημαντικές δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις. Το 2012, η Ιταλία βγήκε από τη διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος της ΕΕ διότι το έλλειμμα της συρρικνώθηκε στο 3,0% του ΑΕΠ. Όπως όριζε και η συνθήκη του Μάαστριχτ. Το ποσοστό του 2013 αφορούσε ένα μέσο έλλειμμα 4,6% αλλά το 2012, η χώρα δημιούργησε πρωτογενές πλεόνασμα 2,5% του ΑΕΠ - ένα από τα υψηλότερα πλεονάσματα στην ευρωζώνη. Το υψηλό θετικό ισοζύγιο ήταν το κλειδί για τη βελτίωση της εμπιστοσύνης της ιταλικής οικονομίας. Η πολιτική αστάθεια και τα υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους εξακολουθούν να αποτελούν προβλήματα της ιταλικής οικονομίας. Όμως, πρέπει να σημειωθεί πως η χώρα ανάκαμψε από το 2014 και η οικονομική ανάπτυξη σχεδόν διπλασιάστηκε από 0,7 σε 1,4 για το 2015 και 2016 αντίστοιχα φτάνοντας το 2017 το 1,7%. Θετικά στην αύξηση αυτή συνέβαλλαν τόσο η εγχώρια ζήτηση όσο και η αύξηση των εξαγωγών (FocusEconomics, 2014).

2.3 Ισπανία

Η Ισπανία αποτελεί μέρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την 1/1/1986 και κράτος μέλος της ΟΝΕ από 1/1/1999 σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πριν από την ύφεση του 2008 η Ισπανία αποτελούσε μια χώρα πρότυπο για την ανάπτυξή της και καθίστανται στην τέταρτη θέση των πιο δυνατών οικονομιών εντός της Ευρωζώνης (Rahman et al., 2017). Με την κρίση του 2008, η Ισπανία έπρεπε να διαχειριστεί μια από τις δυσκολότερες κρίσεις από το 1940 καθώς χαρακτηριζόταν από τρεις πτυχές, την οικονομική, δημοσιονομική και απώλεια ανταγωνιστικότητας. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, στην Ισπανία, η κρίση δεν οφείλεται στην κακοδιαχείριση των δημόσιων οικονομικών αλλά μέχρι το 2011 τα επίπεδα του δημοσίου χρέους της Ισπανίας ήταν κάτω από το 60% του ΑΕΠ ενώ στην Ελλάδα βρίσκονταν στο 160,8%, στη Πορτογαλία ήταν 106,8%, στην Ιταλία προοριζόνταν στο 120% και η Ιρλανδία με 105%. Από το 2005 μέχρι το 2007 η χώρα διέθετε δημοσιονομικά πλεονάσματα και με την αρχή της κρίσης όπου τα δημοσιονομικά της χώρας χειροτέρευσαν, η χώρα απέκτησε μεγάλα δημοσιονομικά ελλείματα τα οποία αποτελούσαν συνέπεια και όχι αίτια της κρίσης (Rojo, 2020).

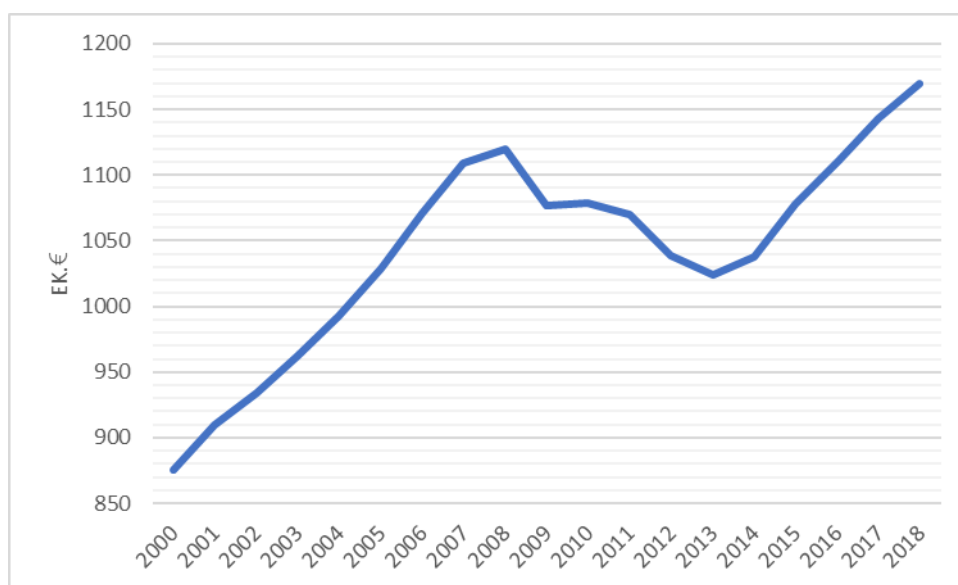
Η ένταξη της χώρας στην ΕΕ συνέσφερε στον εκσυγχρονισμό της οικονομίας της. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ως το 2006 όπου άρχισαν να φαίνονται οι πρώιμες αδυναμίες του οικονομικού συστήματος, η Ισπανία βίωνε μια περίοδο ραγδαίας ανάπτυξης, της χρυσής δεκαετίας όπως πολλοί αποκαλούσαν. Για την περίοδο 2000-2008 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αυξανόταν κάθε χρόνο με μέσο ρυθμό κοντά στο 4%. Στο διάγραμμα 2.7 διακρίνεται πως την περίοδο 2000-2008 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ισπανίας μεγεθυνόταν και από το 2008 ως το 2013 συρρικνώθηκε ενώ από το 2013 και μετά γνώρισε ανάκαμψη. Επιπλέον, λόγω των αυξημένων μεταναστευτικών ροών, τα ποσοστά απασχόλησης πλήθαιναν και για το διάστημα 1997-2007 στην ΕΕ-15 το 33% της συνολικής απασχόλησης προερχόταν από την Ισπανία. Την ίδια περίοδο, ο κατασκευαστικός κλάδος γνώρισε τεράστια άνθηση. Για το 2007, το 14% των εργαζόμενων απασχολούνταν στον κλάδο της στέγασης ο οποίος κατείχε το 16% του ΑΕΠ της χώρας. Με την οικονομική άνθηση που γνώρισε η χώρα λόγω της ένταξης της στην Ε.Ε., οδήγησε στην αισθητή μείωση των επιτοκίων των στεγαστικών δανείων (Ibrahimov, 2021).

Τα αίτια της ισπανικής οικονομικής κρίσης του 2008 έχουν ενδογενή αλλά και εξωγενή χαρακτήρα. Οι πιο βασικοί εξωγενείς παράγοντες είναι η επιρροή της παγκόσμιας κρίσης του 2008 που έπληξε και την ευρωζώνη και η αύξηση των τιμών για πρώτες ύλες (πχ χαλκός και πετρέλαιο). Οι ενδογενείς αιτίες αφορούν την φούσκα ακινήτων που εξόντωσε το χρηματοπιστωτικό τομέα εξαιτίας της τεράστιας έκθεσης των ισπανικών τραπεζικών ιδρυμάτων στα στεγαστικά δάνεια και την έλλειψη ικανότητας της Ισπανίας να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την κρίση εξαιτίας της ασθενούς παραγωγικότητας, της απουσίας ευελιξίας στην αγορά εργασίας και τα υψηλά επίπεδα χρέους στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα (Rahman et al., 2017).

Επιπλέον, η οικονομική άνθηση της χώρας στηριζόταν σε επιφανειακά κριτήρια αφού υπήρχε χαμηλή ανάπτυξη της παραγωγικότητας (από το 1998 ως το 2006 η συμβολή

της στο δυνητικό ΑΕΠ ήταν μόνο 0,5%) και απουσίας ανταγωνιστικότητας στο εξωτερικό. Οι Ισπανοί επιχειρηματίες δεν ασχολήθηκαν με παραγωγικές και βιομηχανικές δραστηριότητες αλλά με τομείς χαμηλής παραγωγικότητας όπως οι κατασκευές, ο τουρισμός και η ακίνητη περιουσία. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών επιδεινώθηκε: το 2002 ήταν 3,3% του ΑΕΠ, το 2006 έφτασε το 8,9% του ΑΕΠ και το 2007 ξεπέρασε το 10%. Οι εισαγωγές ήταν κατά 25% υψηλότερες από τις εξαγωγές και οι ισπανικές εταιρείες έχασαν σημαντικό μερίδιο αγοράς στον κόσμο. Ως εκ τούτου, το εμπορικό έλλειμμα κορυφώθηκε στο 9,5% το 2008 (Royo, 2020; Éltető, 2011)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6 Το κκ ΑΕΠ της Ισπανίας σε τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018

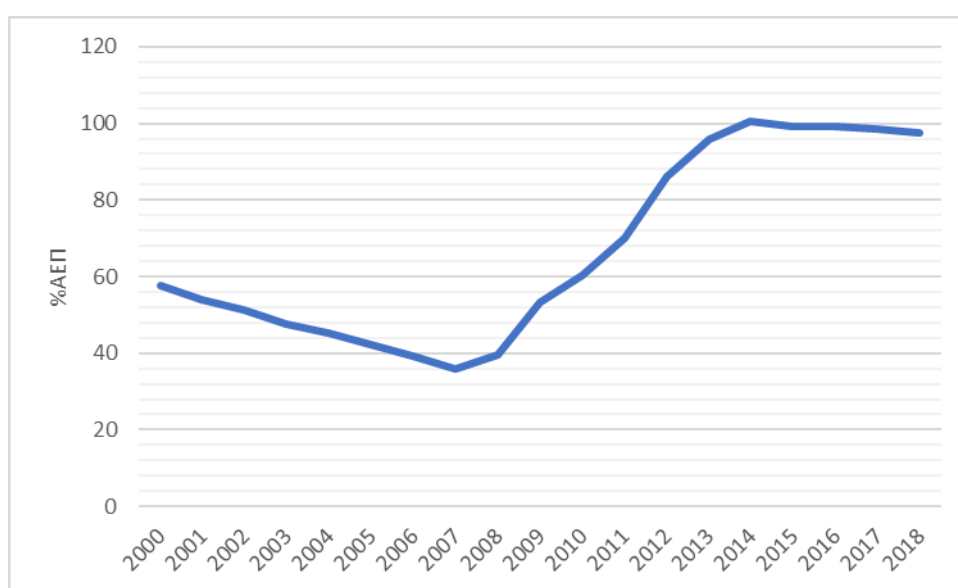
Πηγή: AMECO database

Ο κυριότερος λόγος της εκδήλωσης της ισπανικής κρίσης αποτελεί η έκρηξη της φούσκας των ακινήτων. Ο κατασκευαστικός κλάδος γνώρισε τεράστια άνθηση και η ζήτηση για στέγαση είχε αυξηθεί εξαιτίας της ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης που δημιουργούσε θετικές προσδοκίες, το χαμηλό επιτόκιο των στεγαστικών δανείων, ο έντονος ανταγωνισμός στον τραπεζικό τομέα και η αύξηση του πλήθος των νοικοκυριών λόγω της αύξησης της ροής των μεταναστών (Carballo-Cruz, 2011). Την περίοδο 2001-2007 κατασκευάζονταν κατά μέσο όρο ετησίως 570.000 νέες κατοικίες (Linde, 2017). Η αύξηση της ζήτησης οδήγησε σε αύξηση των επενδύσεων (4,7% το 1997 σε 9,7% το 2007) και σε αύξηση των πιστώσεων που κάλυπταν την χρηματοδότηση για στέγαση όπου αύξησε το ιδιωτικό χρέος των νοικοκυριών. Επιπλέον αυξήθηκε η προσφορά αλλά και οι τιμές των ακινήτων και η όλη κατάσταση ενίσχυε την φούσκα ακινήτων που έσκασε με το ξέσπασμα της κρίσης. Τα έσοδα του τραπεζικού κλάδου στηρίζονταν κατά βάση από τα ακίνητα κι όταν ο κατασκευαστικός τομέας κλονίστηκε, το τραπεζικό σύστημα βγήκε εκτεθειμένο (Carballo-Cruz, 2011).

Η κατάσταση της κρίσεως στην Ισπανία διαμορφώθηκε από τον υπέρογκο δανεισμό του ιδιωτικού τομέα κι όχι του κράτους, δηλαδή, το πρόβλημα έγκειται όχι στο

δημόσιο αλλά στο ιδιωτικό χρέος το οποίο αυξανόταν εξαιτίας των τραπεζικών δανείων και των υπερβολικών επενδύσεων (Royo, 2020). Όσον αφορά το δημόσιο χρέος της Ισπανίας, σύμφωνα με το διάγραμμα 2.8, παρουσίαζε μείωση από το 2000 ως το 2007 και έκτοτε πλήθαινε μέχρι το 2014 που έφτασε το 100,7% του ΑΕΠ. Το ισπανικό δημόσιο χρέος για το 2010 ήταν 60,5% του ΑΕΠ, χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ευρωζώνης που ήταν 85,1%. Για το 2010, το εξωτερικό χρέος της χώρας ανερχόταν στα 1.740 δις ευρώ, δηλαδή στο 164% του ΑΕΠ και η ιδιαιτερότητά του είναι η άμεση αύξηση του διότι σχεδόν τριπλασιάστηκε από το 2002 που ήταν 600δις ευρώ σε 1740δις ευρώ το 2007. Τα δύο τρίτα από τα κεφάλαια ου αξιοποιήθηκαν για την χρηματοδότηση της ανάπτυξης της ισπανικής οικονομίας, για εκείνη την περίοδο, προήλθαν από το εξωτερικό (Carballo-Cruz, 2011).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.7 Το δημόσιο χρέος της Ισπανίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2000-2018

Πηγή: AMECO database

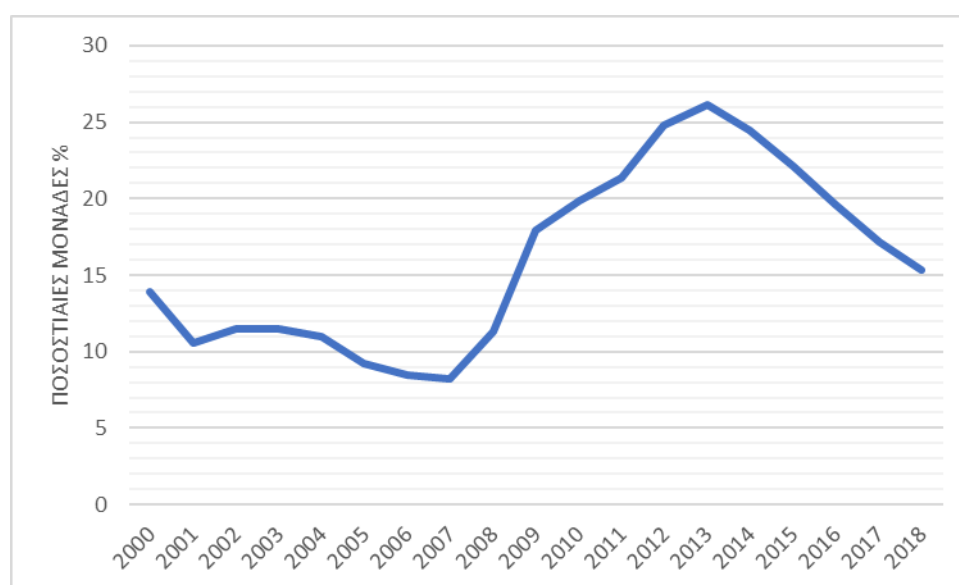
Για την Ισπανία, το χρέος του ιδιωτικού τομέα (νοικοκυριά και μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις) στα τέλη του 2010 ήταν 227,3% του ΑΕΠ καθώς το συνολικό χρέος μεγεθύνθηκε από 337% του ΑΕΠ το 2008 σε 363% στα μέσα του 2011. Η δημοσιονομική θέση της χώρας ολοένα και χειρότερη καθιστώντας το 2009 την χειρότερη χρονιά για τα οικονομικά της χώρας αφού το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 3,7%, η ανεργία ξεπέρασε τα 4 εκατομμύρια άτομα (το 2012 έφτασε τα έξι εκατομμύρια) και το δημόσιο έλλειμμα άγγιξε το 11,4% του ΑΕΠ σε σχέση με το 3,4% το 2008 (Royo, 2020).

Μία από τις πιο σοβαρές επιπτώσεις της ισπανικής οικονομικής κρίσης ήταν η ραγδαία αύξηση της ανεργίας αφού κατά την πενταετία 2007-2012 σχεδόν τριπλασιάστηκε και από 8,2% το 2007 έφτασε το 2013 το 26,1% (Rahman et al., 2017) όπως αποδεικνύει και το διάγραμμα 2.9. Ενώ το 2007 βρισκόταν εντός του μέσου όρου της ευρωζώνης από το 2012 κι έπειτα τα ποσοστά της ανεργίας αυξάνονται ολοένα ξεπερνώντας αυτά του ευρωπαϊκού μέσου όρου και για το 2014 η

ανεργία στην Ισπανία διαμορφώθηκε στο 24,4%. Μεταξύ του 2008 και 2009 η ανεργία μεγεθύνθηκε περισσότερο από 8% (Uxó et al., 2016).

Από το ξεκίνημα της ύφεσης ως το 2010, ο αριθμός των ανέργων μεγάλωσε 152% δηλαδή μέχρι και 4.632.000 εργαζόμενους, το 20,1% του εργατικού δυναμικού. Από αυτούς 4 στους 10 ήταν μακροχρόνια άνεργοι, οι 6 στους 10 ήταν χαμηλής ειδίκευσης, ένας στους 4 είχαν ένα βραχυχρόνιο συμβόλαιο και ένας στους 30 ήταν κάτω από 29 ετών. Ένας από τους λόγους ήταν η μεγάλη απώλεια θέσεων εργασίας στον κατασκευαστικό κλάδο όπου χάθηκαν πάνω από 36% των θέσεων (Carballo-Cruz, 2011). Για το 2013, η μαζική ανεργία έφτασε το 26,94% ενώ η ανεργία των νέων άγγιξε το 57%. Σύμφωνα με έρευνες, για το 2016, το 7% του πληθυσμού της Ισπανίας ζει κάτω από το όριο της φτώχειας (Verde-Diego et al., 2020).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8 Το ποσοστό ανεργίας της Ισπανίας, 2000-2018

Πηγή: AMECO database

Επιπρόσθετες συνέπειες ανέδειξαν τα προβλήματα της οικονομικής κρίσης στην Ισπανία όπως η πτώση του πραγματικού ΑΕΠ κατά 4,1% μεταξύ του 2008 και 2009 (Banco de Espana, 2017)(Report on the Financial and Banking Crisis in Spain 2008-2014). Κατά το χρονικό διάστημα 2008-2010 η εγχώρια ζήτηση της Ισπανίας σημείωσε πτώση κατά 7,6% και παράλληλα η πτώση της ευρωζώνης ήταν 1,6%. Την ίδια χρονική περίοδο οι επενδύσεις στην στέγαση ελαττώθηκαν κατά 41% (Rahman et al., 2017). Επιπρόσθετα, σημαντική ήταν και η μείωση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης των νοικοκυριών εξαιτίας της οικονομικής αβεβαιότητας που κυριαρχούσε και της αύξησης της ανεργίας (Royo, 2020).

Οι μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση της κρίσης επικεντρώθηκαν σε τρεις τομείς, το τραπεζικό σύστημα, την αγορά εργασίας και την αύξηση εσόδων του κράτους (Wagner, 2014). Αρχικά, για να τονωθεί η ζήτηση στην αγορά ακινήτων η κυβέρνηση ανακοίνωσε μείωση του ΦΠΑ στις νέες αγορές σπιτιών από 8% στο 4% προσωρινά (Carballo-Cruz, 2011). Στον τομέα της εργασίας, η κυβέρνηση εφάρμοσε

ριζικές μεταρρυθμίσεις καθώς λόγω της παλαιάς νομοθεσίας οι επιχειρήσεις δεν μπορούσαν εύκολα να απολύσουν εργαζόμενους, οι οποίοι έβγαιναν νωρίτερα σε πλήρεις συντάξεις και με συνεχείς αυξήσεις μισθών. Με τις νέες πολιτικές δόθηκε η δυνατότητα στις επιχειρήσεις να αυξήσουν τον ανταγωνισμό μεταξύ τους και να εφαρμόσουν ευελιξία στις συνθήκες εργασίας, μπορούσαν δηλαδή να αλλάζουν τις ώρες απασχόλησης και τους μισθούς με σκοπό την αύξηση των κερδών τους και κέρδισαν ελευθερίες όσον αφορά τις προσλήψεις και τις απολύσεις. Επιπλέον, για να τονωθούν οι προσλήψεις θεσπίστηκε μια πολιτική όπου οι εταιρείες είχαν την δυνατότητα να προσλάβουν δοκιμαστικά για ένα χρόνο υπαλλήλους πλήρους απασχόλησης (Wagner, 2014).

Το 2009, ιδρύθηκε ένα νέο ίδρυμα που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναδιάρθρωση των τραπεζών το FROB (Fund for Orderly Bank Restructuring) που κύριος σκοπός του ήταν η ενίσχυση της φερεγγυότητας των τραπεζών παρέχοντας χρηματοδότηση για να διευκολύνει την διαδικασία αναδιάρθρωσης. Ο λόγος δημιουργίας του ήταν η εύρεση λύσεων σε φορείς με εξιδεικευμένα προβλήματα ώστε να ελαχιστοποιηθεί η χρήση δημοσίων πόρων (Carballo-Cruz, 2011). Το 2012 τα ισπανικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ήταν έτοιμα να καταρρεύσουν και η κρίση του τραπεζικού κλάδου οδήγησαν τη Ε.Ε. να σχεδιάσει ένα έκτακτο πρόγραμμα 100 δισεκατομμυρίων ευρώ για την διάσωση του ισπανικού τραπεζικού συστήματος και σε αντάλλαγμα η Ισπανία θα έπρεπε να εφαρμόσει καθορισμένα μέτρα στο τραπεζικό τομέα. Στην αρχή, η χώρα δεν συμφωνούσε, επειδή όμως η κατάσταση χειροτέρευε, η Ισπανία έλαβε μια χρηματική στήριξη ύψους 100 δις ευρώ από την Ε.Ε. μέσω του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας. Μία από τις κρισιμότερες διατάξεις ήταν η ανακεφαλαιοποίηση του τραπεζικού συστήματος που ως στόχο είχε την συρρίκνωση του κόστους δανεισμού του ιδιωτικού τομέα. Η ισπανική κυβέρνηση για να το πετύχει, ίδρυσε την SAREB (Εταιρεία διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων) που πρόκειται για μία κακιά τράπεζα που εισπράττει αναξιόπιστα δάνεια από τις τράπεζες ώστε να απαλλαγούν από τα αβέβαια περιουσιακά τους στοιχεία και να επικεντρωθούν στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες (European Commission, 2012).

Το 2010, η Ισπανική κυβέρνηση έλαβε ορισμένα μέτρα που στόχευαν στην αύξηση των εσόδων της. Ειδικότερα, ο ΦΠΑ αυξήθηκε από 18% σε 21% και καταργήθηκε το επίδομα ύψους 2.500 ευρώ κατά την γέννα. Οι δαπάνες του κράτους για υποδομές συρρικνώθηκαν ως το 2012 κατά έξι δις ευρώ, εφαρμόστηκε μείωση 15% των απολαβών των μελών της κυβέρνησης, αυξήθηκε η ηλικία συνταξιοδότησης στα 67 από τα 65 που ήταν και οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων ελαττώθηκαν κατά 5%. Παράλληλα εφαρμόστηκαν ιδιωτικοποιήσεις που επηρέασαν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Συγκεκριμένα, ιδιωτικοποιήθηκε μερικώς το σύστημα ιδιωτικών λαχείων και η εταιρεία διαχείρισης αεροδρομίου Aena, τα αεροδρόμια της Βαρκελώνης και της Μαδρίτης πουλήθηκαν σε ιδιώτες και συνολικά το μισό περίπου από το εθνικό σύστημα αερολιμένων είχε ιδιωτικοποιηθεί μέχρι το 2012 (Kingdom of Spain, 2016). Η Κυβέρνηση, το 2011 όρισε νέα έκδοση του Προγράμματος Σταθερότητας, για τις χρονικές περιόδους 2011 ως 2014 και ως στόχους έθετε την

συρρίκνωση του δημοσίου ελλείματος στο 3% του ΑΕΠ μέχρι τα τέλη του 2013 και την σταθεροποίηση του δημοσίου χρέους κάτω από 70% του ΑΕΠ για το 2012-2013. Για το χρονικό διάστημα 2009-2013, το 65% της προσαρμογής στηρίζεται σε περικοπές δαπανών, συμπεριλαμβανομένης της μεγάλης πτώσης της δημόσιας κατανάλωσης κατά 35% (Carballo-Cruz, 2011).

Το 2014, η Ισπανία εξήλθε από το πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας για την ανακεφαλαιοποίηση των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και η οικονομία της άρχισε να ανακάμπτει (European Union, 2021). Για το πρώτο εξάμηνο του 2017, το ΑΕΠ της Ισπανίας ήταν 3,3% και αναπτύχθηκε με διπλάσιους ρυθμούς από τον μέσο όρο στην ευρωζώνη καθώς η ανάπτυξη βασιζόταν στις επενδύσεις, τις εξαγωγές και την κατανάλωση. Για το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών από το έλλειμα ύψους 9,6% του ΑΕΠ το 2007 μετατράπηκε σε πλεόνασμα ύψους 1,9% για το 2016 λόγω της ανάπτυξης των εξαγωγών. Παρόλο που η ανεργία έχει μειωθεί και διαμορφώνεται στο 17,2% αποτελεί την δεύτερη υψηλότερη στην Ε.Ε. και σχεδόν 4 εκατομμύρια Ισπανοί δεν έχουν δουλειά (IMF, 2017).

2.4 Πορτογαλία

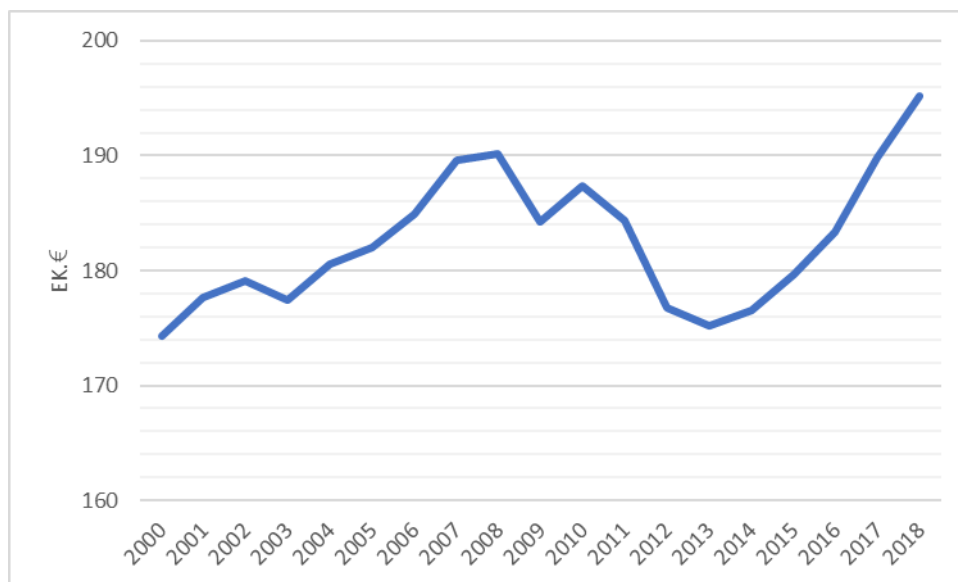
Κατά την ένταξη της στην ευρωζώνη τέλη της δεκαετίας του 1990, η Πορτογαλία γνώρισε οικονομική ανάπτυξη, η οποία όμως διήρκεσε μέχρι το 2000. Έκτοτε, η πορτογαλική οικονομία εμφάνισε ορισμένες αδυναμίες όπως οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, η απουσία παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, η αύξηση του χρέους, της ανεργίας και του ελλείματος τρεχουσών συναλλαγών. Δηλαδή, η οικονομία της χώρας αντιμετώπιζε διαθρωτικά προβλήματα για μία περίπου δεκαετία πριν το ξέσπασμα της ύφεσης του 2008 και γι' αυτό η οικονομική κρίση στην Πορτογαλία που ξεκινά το 2009 μέχρι το 2014, διαφοροποιείται σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες (Reis, 2013). Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες, η κρίση στην Πορτογαλία δεν οφειλόταν σε μια φούσκα ακινήτων όπως συνέβη στην Ισπανία και την Ιρλανδία, ούτε από δημοσιονομικές σπατάλες όπως στην Ελλάδα αλλά δημιουργήθηκε εξαιτίας της έλλειψης παραγωγικότητας και οικονομικής ανάπτυξης από το 2000 (Reis, 2015).

Η είσοδος της Πορτογαλίας στην ζώνη του ευρώ οδήγησε την χώρα σε χαμηλά επιτόκια και συνεπώς σε εύκολη πίστωση που είχε ως αποτέλεσμα την συρρίκνωση της ιδιωτικής αποταμίευσης και την αύξηση των επενδύσεων και της κατανάλωσης, που συνδυαστικά με την επεκτατική δημοσιονομική πολιτική επέφερε μειωμένη ανεργία και ισχυρή οικονομική ανάπτυξη. Οι επενδύσεις και οι δαπάνες αφορούσαν μη εμπορεύσιμους και μη ανταγωνιστικούς τομείς όπως η υγεία, οι τηλεπικοινωνίες και η ενέργεια. Έτσι υπήρχε μια προσωρινή σταθερότητα στην οικονομία που δεν ωφελούσε την ανάπτυξη της παραγωγικότητας, καινοτομίας και την βιώσιμη ανάπτυξη της απασχόλησης (Gurnani, 2016). Κατ' επέκταση, η οικονομία γνώρισε πτώση στους ρυθμούς ανάπτυξης της και επιπλέον η άνοδος των εξαγωγών δεν συνέπιπτε με την αυξητική τάση των εξαγωγών εξαιτίας κυρίως της αύξησης της εγχώριας ζήτησης που δημιούργησε νέες ευκαιρίες στην αγορά για τις πορτογαλικές επιχειρήσεις εντός της χώρας. Οι αργοί ρυθμοί ανάπτυξης σε συνδυασμό με τα υψηλά επίπεδα χρέους δημιούργησαν προβλήματα στην οικονομία. Τα υψηλά ελλείματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών οφείλονταν κατά κύριο λόγο στον ιδιωτικό τομέα και ειδικότερα στην μεγάλη ζήτηση εισαγωγών συνδυαστικά με την μείωση των μεταφορών από το εξωτερικό και την άνοδο του εξωτερικού χρέους (Felke & Eide, 2014).

Κατά την πενταετία 1995-2000 η Πορτογαλία σημείωσε ανάπτυξη ενώ από το 2000-2007 υπήρξε οικονομική επιβράδυνση εξαιτίας των χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης, την άνοδο του δημοσιονομικού ελλείματος, την πτώση των επενδύσεων, τα συνεχόμενα μεγάλα ελλείματα στο εμπορικό ισοζύγιο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τα διαρκή χαμηλά επιτόκια και ο συνεχής αυξανόμενος δανεισμός. Ειδικότερα, στην Πορτογαλία, ο μέσος ρυθμός αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ για την περίοδο 2000-2007 ήταν 0,7% πολύ χαμηλότερος από τον μέσο όρο άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Ο ιδιωτικός και δημόσιος τομέας συνέχισαν να δανείζονται κι έτσι τα χρέη τους σημείωσαν αύξηση παρόλο τους βραδείς ρυθμούς ανάπτυξης. Επιπλέον, τα μεγάλα εμπορικά ελλείματα συνεχίστηκαν κατά μέσο όρο 8,7% του

ΑΕΠ. Ο λόγος δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ σημείωσε άνοδο από 47,9% το 2000 σε 68,4 για το 2007 και η κυβέρνηση δεν εφάρμοσε δημοσιονομικές πολιτικές που θα οδηγούσαν σε ταχύτερη ανάπτυξη (Eichenbaum et al., 2016).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.9 Το κκ ΑΕΠ της Πορτογαλίας σε τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018

Πηγή: AMECO database

Με το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, η πορτογαλική κυβέρνηση εφάρμοσε ορισμένα μέτρα για να προστατέψει την οικονομία της χώρας. Ειδικότερα, όσον αφορά τον χρηματοπιστωτικό τομέα, προκειμένου να προστατευτούν οι καταθέσεις και να ενισχυθεί η προστασία του τραπεζικού συστήματος έναντι της κρίσης, η κυβέρνηση εφάρμοσε την Πρωτοβουλία για την ενίσχυση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας (Afonso & Verdial, 2020). Από το 2010 ως το 2011 η κυβέρνηση της Πορτογαλίας υλοποιούσε μέτρα επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής για να αντιμετωπίσει της συνέπειες της κρίσης όπως : οι περικοπές σε συντάξεις, μισθούς δημοσίων υπαλλήλων και σε επιδόματα, αύξηση του ΦΠΑ, κατάργηση φορολογικών ελαφρύνσεων κ.ά. (de Sousa et al., 2014). Παρόλο την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας, το δημοσιονομικό έλλειμμα αυξανόταν και όπου και το 2010 άγγιξε το 11,2% του ΑΕΠ. Σχεδιάστηκε και ένα τέταρτο πρόγραμμα το οποίο τελικά δεν εγκρίθηκε από το κοινοβούλιο και έτσι προκηρύχθηκαν νέες εκλογές. Η πολιτική αστάθεια και οι μακροοικονομικές ανισορροπίες οδήγησαν την Πορτογαλία να ζητήσει οικονομική βοήθεια από την Ε.Ε. στις 7 Απριλίου 2011 (Afonso & Verdial, 2020).

Τα δύο προγράμματα διάσωσης της Πορτογαλίας συμφωνήθηκαν για το χρονικό διάστημα 2011-2014. Το οικονομικό πακέτο περιλάμβανε 78 δις ευρώ εκ των οποίων τα 26,5 δις ευρώ προέρχονταν από το ΔΝΤ και τα 50,3 από την Ε.Ε.(European Commission, 2021). Σε πρώτο στάδιο, σχεδιάστηκαν πολιτικές συρρίκνωσης του ακαθάριστου δημοσίου ελλείματος προς το ΑΕΠ από 5,9% το 2011 κοντά στο 3% το 2013. Αυτές οι πολιτικές από την μεριά των δαπανών επικεντρώνονταν σε μειώσεις του προσωπικού, των μισθών και προαγωγών στον δημόσιο τομέα, περικοπές σε

επιδόματα, συντάξεις και αυξήσεις στα τέλη πρόσβασης σε δημόσιους φορείς όπως νοσοκομεία, δικαστήρια και τέλος αύξηση των τάξεων στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Για την είσπραξη εσόδων σχεδιάστηκε η αύξηση των φόρων όπως σε φόρους εισοδήματος επιχειρήσεων, φυσικών προσώπων και ΦΠΑ. Ο δεύτερος στόχος του μνημονίου αφορούσε την ενίσχυση της κεφαλαιοποίησης των τραπεζών προσφέροντας το 27,2% του ΑΕΠ συνολικά στο τραπεζικό τομέα (Moury & Freire, 2013).

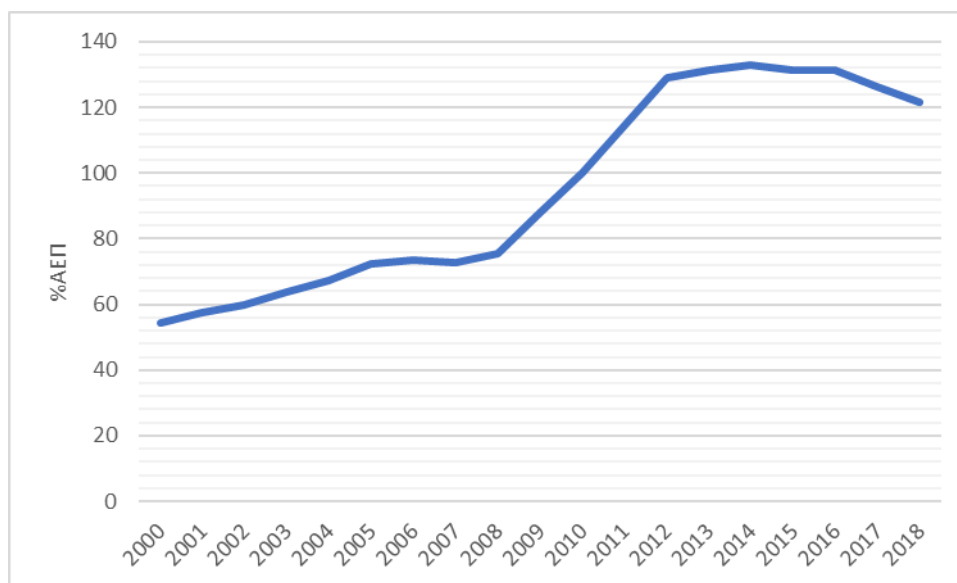
Ο τρίτος στόχος του προγράμματος αφορούσε μεταρρυθμίσεις σε τρεις τομείς. Αρχικά, μέτρα για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μέσω της ελάττωσης των αποζημιώσεων απόλυσης, περισσότερη ευελιξία στις ρυθμίσεις απόλυσης και χρόνου εργασίας και μεταφορά της φορολογικής επιβάρυνσης από την παραγωγή στην κατανάλωση. Δεύτερον σχεδιάστηκαν πολιτικές που στόχευαν στην αύξηση του ανταγωνισμού από τους προστατευόμενους τομείς: απελευθέρωση των αγορών φυσικού αερίου, τηλεπικοινωνιών, ταχυδρομείου και ηλεκτρικής ενέργειας. Τρίτον, σχεδιάστηκαν μεταρρυθμίσεις στο δικαστικό σύστημα όπως τα νέα μοντέλα διοίκησης δικαστηρίων, χρήση νέων τεχνολογιών και απλοποίηση των διαδικαστικών. Αν και τα μέτρα λιτότητας του προγράμματος ήταν ιδιαίτερα αυστηρά, περιλάμβαναν και ορισμένες μεταρρυθμίσεις για τις φτωχότερες ομάδες του πληθυσμού, για παράδειγμα, η προστασία χαμηλόμισθων και χαμηλοσυνταξιούχων (Moury & Freire, 2013).

Παρατηρείται λοιπόν πως η Πορτογαλία όπως και η Ελλάδα, βρίσκονταν σε αυστηρά προγράμματα οικονομικής βοήθειας παρόλο που η πορτογαλική κυβέρνηση είχε πάρει μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης πριν την είσοδό της στα μνημόνια. Οι συνέπειες της οικονομικής ύφεσης στην Πορτογαλία ήταν εμφανείς. Αρχικά, όσον αφορά το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ τα επίπεδα της Πορτογαλίας το 2004 κυμαίνονταν κοντά στο 60% αλλά από το 2008 και έπειτα, αυξανόταν με ταχύς ρυθμούς. Όπως απεικονίζει και το διάγραμμα 2.11, το δημόσιο χρέος της Πορτογαλίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, για το 2008 κυμαινόταν στο 75,6%, το 2009 αυξήθηκε στο 87,8%, το 2010 έφτασε το 100,2, το 2011 σημείωσε άνοδο στο 114,4%, το 2012 ήταν στο 129%, το 2013 άγγιξε το 131,4% και το 2014 κατέληξε στο 132,9% ενώ ο μέσος όρος της ευρωζώνης βρισκόταν στο 92% (Serapioni & Hespanha, 2019). Το εμπορικό έλλειμμα από 7,6% του ΑΕΠ το 2007 κυμάνθηκε στο 9,7% για το 2008 και συρρικνώθηκε στο 7,6% το 2010 και το έλλειμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών από 9,7% του ΑΕΠ το 2007, το 2008 αυξήθηκε στο 12,1% και το 2010 έπεσε στο 10,2%. Παράλληλα, το δημόσιο έλλειμμα σημείωσε ραγδαία άνοδο από 3,4% του ΑΕΠ το 2007-2008 σε 10,5% το 2009-2010 (Eichenbaum et al., 2016). Το 2014, το δημόσιο έλλειμμα έπεσε στο 4,5% υπό της επίβλεψη της τρόικας (Correia, 2016).

Τα αποτελέσματα της κρίσης επηρέασαν και την οικονομική ανάπτυξη της χώρας αφού η Πορτογαλία γνώρισε μηδενική σχεδόν ανάπτυξη για το 2008 (0,2%). Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ για το 2009 βρισκόταν στο -3%, το 2010 ανέκαμψε στο 1,9 αλλά το 2011 έπεσε στο -1,8%, για το 2012 βυθίστηκε στο -4% εξαιτίας και

των μέτρων λιτότητας ενώ για το 2013 γνώρισε άνοδο στο -1,1% και για το 2014 γνώρισε μικρή ανάπτυξη στο 0,9% (Serapioni & Hespanha, 2019). Έτσι, για το χρονικό διάστημα 2008-2013 το ΑΕΠ γνώρισε πτώση 8,3% και έπειτα από την συμφωνία με τους δανειστές για το 2011 ως 2013 συρρικνώθηκε σχεδόν στο 7,4% (Correia, 2016). Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Πορτογαλίας, όπως απεικονίζει το διάγραμμα 2.10, παρουσίαζε αυξομειώσεις μέχρι το 2007 όπου παρουσίαζε πτώση μέχρι το 2013 κι έπειτα ανακάμπτει.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.10 Το δημόσιο χρέος της Πορτογαλίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2000-2018

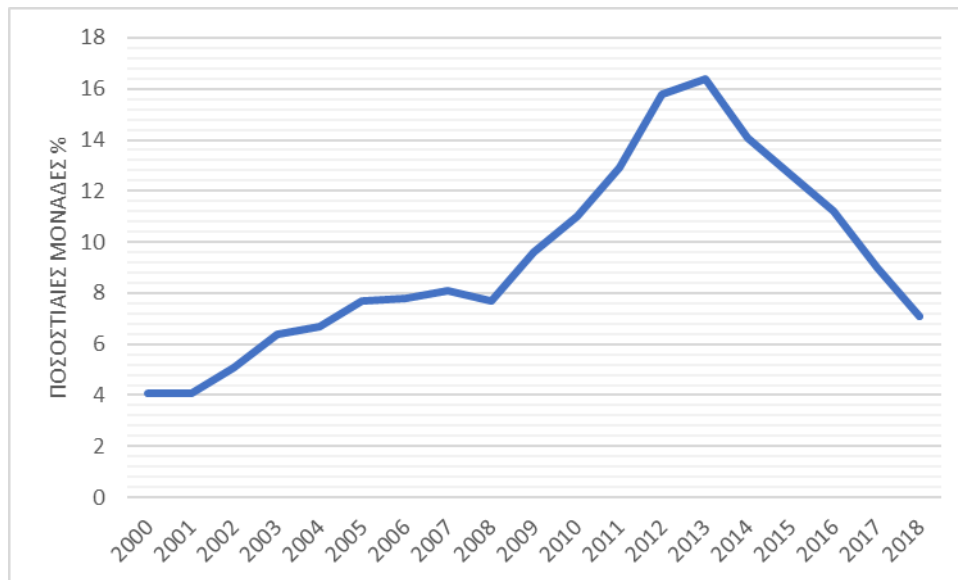
Πηγή: AMECO database

Τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα υπήρξαν περικοπές θέσεων εργασίας με αποτέλεσμα να υπάρξει ραγδαία αύξηση της ανεργίας. Συγκεκριμένα, όπως δείχνει το διάγραμμα 2.12 το ποσοστό ανεργίας, από 7,7% το 2008, το 2010 αυξήθηκε στο 11%, έφτασε το 2011 το 12,9% , το 2012 βρισκόταν στο 15,8% και για το 2013 άγγιξε το 16,4% κι έπειτα παρουσίαζε πτώση. Επιπλέον, για τα έτη 2012 και 2013 τα ποσοστά ανεργίας της Πορτογαλίας ήταν τα τρίτα υψηλότερα στην Ευρωζώνη, μετά της Ελλάδας και της Ισπανίας (Gurnani, 2016). Από 459.000 ανέργους το 2008, διπλασιάστηκαν σε 855.000 άτομα το 2013 ενώ σε πέντε χρόνια χάθηκαν σχεδόν 622.00 θέσεις εργασίας. Η μακροχρόνια ανεργία γνώρισε τεράστια άνοδο και για το 2013 οι άνεργοι ενός έτους και παραπάνω αποτελούσαν το 9,3%. Η ανεργία των νέων 15-24 ετών το 2013 άγγιξε το 38,1% (Correia, 2016). Με την εφαρμογή των μνημονίων, οι μισθοί γνώρισαν πτώση συνολικά εξαιτίας της δημιουργίας θέσεων εργασίας χαμηλότερης αμοιβής ενώ σημειώθηκε αύξηση του κατώτατου μισθού από 450€ το 2009 στα 485€ το 2011 παραμένοντας ωστόσο σε χαμηλά επίπεδα (Pedroso, 2014).

Τον Ιούνιο του 2014, η Πορτογαλία βγήκε από το πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας που είχε εκλάβει από το ΔΝΤ και την Ε.Ε. αφού άρχισε να ανακάμπτει. Από τις αρχές του 2014, η αύξηση του ΑΕΠ αν και ασθενής ήταν θετική, το ποσοστό της ανεργίας

ήταν χαμηλότερο από αυτό της ευρωζώνης, και το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ ξεκίνησε να συρρικνώνεται (European Commission, 2020). Σημαντικό παράγοντα αποτέλεσε και η αύξηση των εξαγωγών που κυμάνθηκαν περίπου στο 8% το 2017. Για το 2017, η ανάπτυξη σημείωσε άνοδο κατά 2,7% και η ανεργία ελαττώθηκε στο 7,4% και τα δημοσιονομικά ελλείμματα έπεσαν κάτω από 1% (IMF, 2021).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.11 Το ποσοστό ανεργίας της Πορτογαλίας, 2000-2018

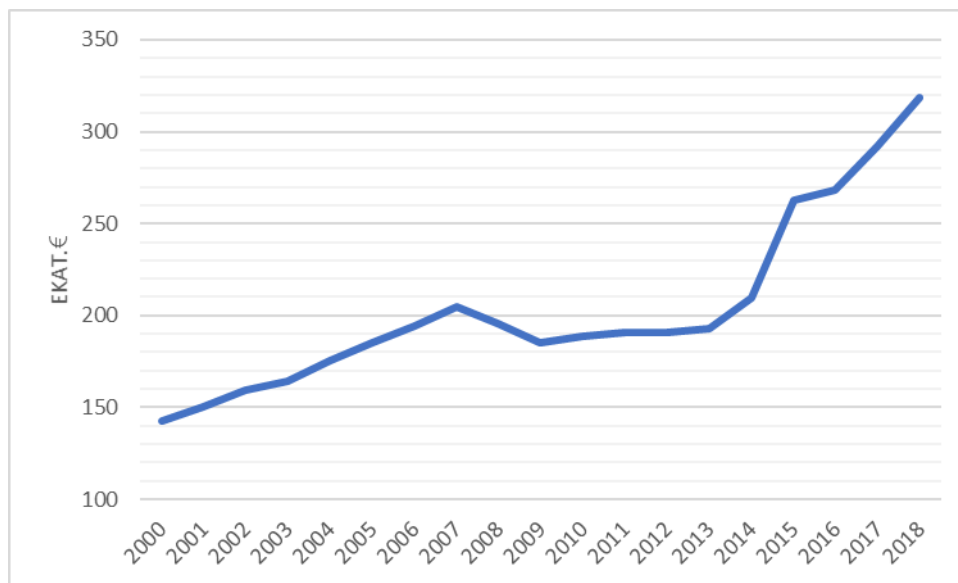

Πηγή: AMECO database

2.5 Ιρλανδία

Από τον Μάιο του 2010 έως και τον Μάιο του 2011, σε διάστημα ενός έτους δηλαδή, αποφασίστηκαν τρεις διασώσεις οικονομιών εντός της ευρωζώνης: με αφετηρία την Ελλάδα τον Μάιο του 2010, ακολούθησε η Ιρλανδία τον Νοέμβριο του ίδιου έτους και τον Μάιο του 2011 εισήλθε και η Πορτογαλία. Σε αντίθεση με την Ελλάδα και την Πορτογαλία, η συμμετοχή της Ιρλανδίας στις χώρες που χρειάζονταν διάσωση από το ΔΝΤ και την ΕΕ εξέπληξε τους πάντες καθώς η οικονομία της αναπτυσσόταν με ταχείς ρυθμούς. Μέσα σε μια εικοσαετία, η Ιρλανδία από μια φτωχή οικονομία μετατράπηκε στις πιο ανεπτυγμένες της Ευρώπης. Παρόλο που η Ιρλανδία εντάσσεται στην ομάδα των χωρών PIGS, γεωγραφικά δεν ανήκει στην Νότια Ευρώπη ούτε η δυναμική της οικονομίας της συγκρίνεται με εκείνες με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες μεσογειακές χώρες, διότι πριν το ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης του 2008 αποτελούσε μια οικονομία πρότυπο για άλλες μικρότερες αναπτυσσόμενες χώρες (Kitromilides, 2012).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.12 Το κκ ΑΕΠ της Ιρλανδίας σε σταθερές τιμές 2015 (εκατ. €), 2000-2018

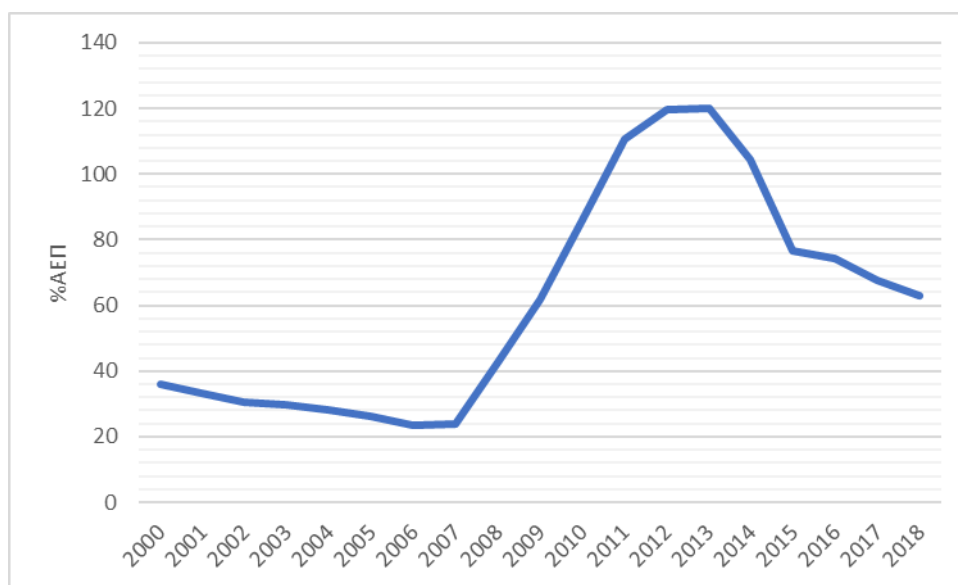
Πηγή: AMECO database

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Ιρλανδία διένυε μια περίοδο οικονομικής στασιμότητας όπου υπήρξε έντονη μετανάστευση, υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους και ανεργίας. Από το 1987 και έπειτα, η κυβέρνηση της Ιρλανδίας άρχισε να ελαττώνει τις δημόσιες δαπάνες και τους φόρους και λάμβανε μέτρα για την προώθηση των ξένων επενδύσεων στην χώρα με αποτέλεσμα η χώρα να γνωρίζει οικονομική ανάπτυξη. Η περίοδος από το 1990 ως το 2008 είναι γνωστή και ως «Celtic Tiger» (= Κέλτικη Τίγρης) λόγω της ταχείας ανάπτυξης και χωρίζεται σε δύο υποπεριόδους πριν και μετά το 2000. Μέχρι το 2001, ένας σημαντικός παράγοντας που συνέβαλε στην οικονομική άνθηση της χώρας ήταν η μεγάλη εισροή ξένων επενδύσεων από το εξωτερικό λόγω του φιλικού επιχειρηματικού κλίματος και

χαμηλού συντελεστή φορολογίας που είχε δημιουργήσει προσέλκυσε μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες τεχνολογίας και φαρμάκων (πχ. Google, IBM, Microsoft) (Kitromilides, 2012). Από το 2001 έως το 2007 ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν σε υψηλά επίπεδα με μέσο όρο 5,6% (OECD) και ως αποτέλεσμα η απασχόληση σημείωσε άνοδο από 1,2 εκατομμύρια το 1994 σε 2,1 εκατομμύρια έως το 2007. Η ανεργία συρρικνώθηκε κοντά στο 4% το 2000 και παρέμεινε σε αυτά τα επίπεδα μέχρι το 2008. Η Ιρλανδία αν και ήταν χώρα καθαρής μετανάστευσης, η τάση αυτή αντιστράφηκε και αποτέλεσε πόλο έλξης μεταναστών από άλλες χώρες (Callan et al., 2014).

Με την αλλαγή της χιλιετίας, η Ιρλανδία είχε το μικρότερο απόθεμα κατά κεφαλήν κατοικιών στην ΕΕ. Η αύξηση του πληθυσμού και των εισοδημάτων αύξησαν την ζήτηση στέγασης (Whelan, 2014). Επιπλέον η υιοθέτηση του ευρώ διευκόλυνε την πρόσβαση των ιρλανδικών τραπεζών σε εξωτερικό δανεισμό χωρίς ασφάλιστρο συναλλαγματικού κινδύνου και οι τράπεζες λειτουργούσαν σε ένα καθεστώς έντονου ανταγωνισμού προωθώντας τον δανεισμό με πολύ χαμηλά επιτόκια κάτω από 5% (Casey, 2018). Από το 2003 κι έπειτα, τα τραπεζικά συστήματα χαλάρωναν τους όρους δανεισμού κι έτσι ο ξένος δανεισμός αυξήθηκε από 10% το 2003 στο 60% το 2008 (Honohan, 2009). Ως αποτέλεσμα, μεταξύ 1996 και 2007 οι τιμές των ακινήτων στην Ιρλανδία τετραπλασιάστηκαν. Οι κατασκευές αποτέλεσαν βασικό ρόλο στην ιρλανδική οικονομία αφού μέχρι το 2007, αποτελούσαν το 13,3% της συνολικής απασχόλησης, το υψηλότερο ποσοστό στον ΟΟΣΑ. Η συγκεκριμένη υπερβολική οικονομική συγκέντρωση στην κατασκευή ακινήτων έμελλε να φανεί καταστροφική αφού μέχρι τα τέλη του 2007 οι τιμές των κατοικιών άρχισαν να μειώνονται και η ζήτηση για νέες κατέρρευσε (Whelan, 2014).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.13 Το δημόσιο χρέος της Ιρλανδίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2000-2018

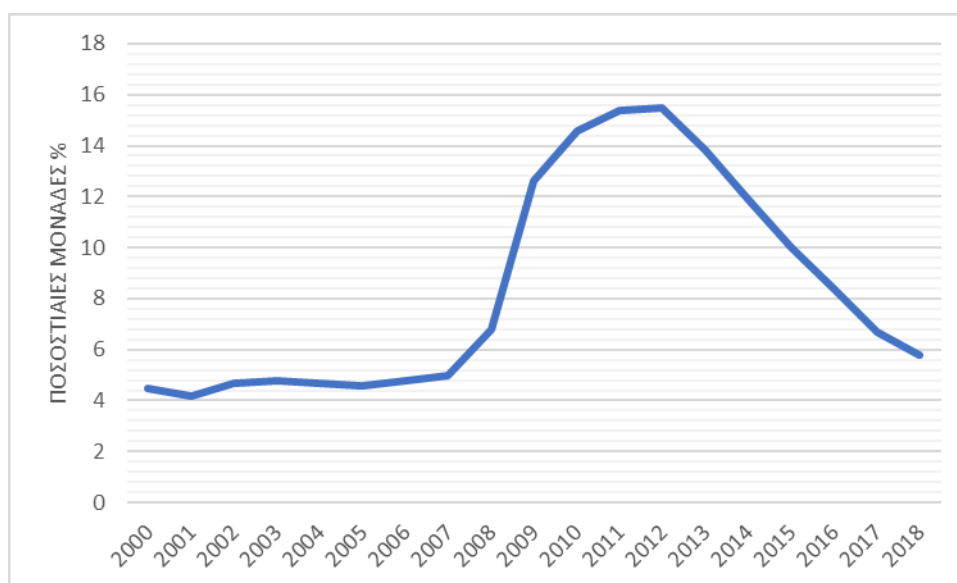
Πηγή: AMECO database

Έτσι, η οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Ιρλανδία το 2008, οφείλεται σε μια φούσκα ακινήτων που αναπτύχθηκε ανεξέλεγκτα την προηγούμενη πενταετία και είχε

ως συνέπεια την κατάρρευση του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος το οποίο βασιζόταν στην αγορά ακινήτων. Η κατάρρευση επηρέασε γρήγορα και άλλους τομείς της οικονομίας με κύρια βάση τα δημόσια οικονομικά της χώρας. Η αιτία της κρίσης στην Ιρλανδία μοιάζει με της Ισπανίας αφού οφειλόταν στην κατάρρευση της αγοράς ακινήτων και του τραπεζικού συστήματος. Στον τομέα των δημοσίων οικονομικών, τα πλεονάσματα του 2007 μετατράπηκαν σε ελλείματα φτάνοντας το 11,3% του ΑΕΠ μέχρι το 2009 και η κυβέρνηση ξόδεψε πάνω από το 40% του ΑΕΠ στο τραπεζικό σύστημα για να καλύψει τις ζημιές με αποτέλεσμα και ο λόγος δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ να σημειώσει άνοδο από 22,9% το 2007 εκτοξεύτηκε πάνω από 120% το 2013 (Fitzgerald, 2014), όπως απεικονίζεται και στο διάγραμμα 2.14 όπου τα επίπεδα του δημοσίου χρέους ελαττώνονται από το 2013 κι έπειτα.

Οι συνέπειες της κρίσης φάνηκαν σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο ταχείας ανάπτυξης 1988-2007 το πραγματικό ΑΕΠ σημείωνε αύξηση κοντά στο 6% κατά μέσο όρο σε ετήσια βάση και η ανεργία συρρικνώθηκε πάνω από 16% αλλά με το ξέσπασμα της κρίσης το 2008, η οικονομία κατέρρευσε και το πραγματικό ΑΕΠ σημείωσε πτώση κατά 2% για το 2008, 8% για το 2009 και 3% το 2010. Αναφορικά με το διάγραμμα 2.13, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ιρλανδίας αυξανόταν μέχρι το 2007, ενώ συρρικνωνόταν μέχρι το 2013 όταν ξεκίνησε να αυξάνεται. Η κρίση που χτύπησε την οικονομία της Ιρλανδίας ήταν διπλή, από την μία αφορούσε τον τραπεζικό κλάδο και από την άλλη τα δημόσια οικονομικά. Παράλληλα, οι δημόσιες δαπάνες ολοένα και αυξάνονταν και τα φορολογικά έσοδα της χώρας μειώνονταν με γρήγορους ρυθμούς φθάνοντας το 2008 πτώση ύψους 14% (Honohan, 2009). Η ζημία της κρίσης στην Ιρλανδία αναδεικνύεται μέσα από την σωρευτική πτώση του ονομαστικού ΑΕΠ από το τέταρτο τρίμηνο του 2007 έως το τρίτο τρίμηνο του 2010 κατά 21% (Lane, 2011).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.14 Το ποσοστό ανεργίας της Ιρλανδίας, 2000-2018

Πηγή: AMECO database

Για να αντιμετωπιστεί οι κρίση, έγιναν περικοπές στις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις με αποτέλεσμα το ποσοστό απασχόλησης στην Ιρλανδία από 69% το 2007 ελαττώθηκε στο 59,4% το 2010. Οι μισθοί παρέμειναν σταθεροί, τα επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας μειώθηκαν όπως και οι δαπάνες για υγειονομική περίθαλψη. Παράλληλα, σύμφωνα με το διάγραμμα 2.15 το ποσοστό ανεργίας από 6,8% το 2008 σχεδόν διπλασιάστηκε σε 12,6% το 2009 και το 2012 κορυφώθηκε στο 15,5%. Η μακροχρόνια ανεργία από 26,2% το 2008 αυξήθηκε στο 61,7% το 2012 (Mazeikaite et al., 2019). Μέχρι τα τέλη του 2010, υπήρξαν σχεδόν 300.000 άτομα που έχασαν τις θέσεις εργασίας τους ή αλλιώς ένας στους 7 εργαζόμενους (Coulter & Arqueros-Fernández, 2020).

Η αύξηση των εγχώριών δαπανών και η μείωση των συναλλαγών στην αγορά ακινήτων οδηγούσαν στην ταχεία μείωση των φορολογικών εσόδων και την δημιουργία μεγάλων ελλειμάτων και η κυβέρνηση έπρεπε να επιβάλλει δραστικά μέτρα. Από τα τέλη του 2008 κι έπειτα εφαρμόστηκαν μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν περικοπές στον μισθό των δημοσίων υπαλλήλων, πάγωμα προσλήψεων, αύξηση ΦΠΑ και φόρων εισοδήματος, μειώσεις σε κοινωνικές παροχές και κεφαλαιουχικών δαπανών. Όμως παρά την εφαρμογή των μέτρων τα δημοσιονομικά ελλείματα για τα έτη 2009 και 2010 εξακολουθούσαν να βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα 11 με 12% του ΑΕΠ, πριν ακόμα αποφασιστεί η ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών. Τον Νοέμβριο του 2010, η κυβέρνηση ανακοίνωσε ένα δημοσιονομικό πρόγραμμα τετραετής διάρκειας για το διάστημα 2011-2014 με σκοπό να ελαττωθεί ο δημόσιος δανεισμός κάτω από 3% ως το 2015. Ωστόσο, το πρόγραμμα αυτό αποτέλεσε και την βάση συνεργασίας της κυβέρνησης με την ΕΕ και το ΔΝΤ (Lane, 2011).

Όσον αφορά την τραπεζική κρίση, στα τέλη Σεπτεμβρίου 2008 η κυβέρνηση στόχευε στην σταθεροποίηση του τραπεζικού συστήματος καθώς πίστευαν ότι το κύριο πρόβλημα ήταν η απουσία ρευστότητας στην αγορά και όχι φερεγγυότητας. Έτσι η κυβέρνηση εγγυήθηκε για τις υποχρεώσεις των έξι μεγάλων τραπεζών της χώρας και για τα επόμενα δύο έτη διοχέτευσε στις τράπεζες περίπου 46 δις ευρώ ίσα με το 30% του ΑΕΠ της και κρατικοποίησε δύο από αυτές. Επιπλέον, το 2009 ιδρύθηκε η NAMA, μια Εθνική Υπηρεσία Διαχείρισης Περιουσιακών στοιχείων όπου αγόραζε τα στεγαστικά δάνεια που δεν μπορούσαν να αποπληρωθούν (Whelan, 2014). Όμως το τεράστιο κόστος για την διάσωση των τραπεζών επέφερε αύξηση του δημοσίου χρέους το 2010 και οι ιρλανδικές τράπεζες στράφηκαν για χρηματοδότηση στην ΕΚΤ. Τον Νοέμβριο του 2010, η Ιρλανδική κυβέρνηση ζήτησε βοήθεια από την ΕΕ και το ΔΝΤ και το πρόγραμμα περιλάμβανε δάνεια ύψους 67,5 δις ευρώ που θα αποπληρώνονταν τα επόμενα τρία χρόνια. Στόχος ήταν η σταθεροποίηση του τραπεζικού τομέα και δόθηκαν άλλα 24 δις ευρώ για την ανακεφαλαιοποίηση ενώ οι τράπεζες συγχωνευτήκαν και το προσωπικό του μειώθηκε. Για την μείωση του δημοσιονομικού ελλείματος, τα μέτρα που συμφώνησε η τρόικα με την κυβέρνηση αφορούσαν αυξήσεις στον φόρο προστιθέμενης αξίας και στους φόρους αυτοκινήτων και άνθρακα, την ένταξη του καθολικού κοινωνικού φόρου (συμπληρωματικός φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων), περικοπές στον αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων

και εξοικονόμηση κεφαλαίων. Μέχρι το τέλος του 2012, το δεύτερο έτος του προγράμματος δηλαδή, η οικονομία άρχισε να ανακάμπτει με αργούς ρυθμούς (IMF, 2018).

Συγκεκριμένα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σημείωσε άνοδο κατά 0,5% το 2011, το 2012 3,6% και 2,8% το 2013 και 5,2% το 2014. Μέχρι τον Ιούνιο του 2015 η ανεργία βρισκόταν σε υψηλά επίπεδα στο 9,7% αλλά ήταν χαμηλότερη από τον μέσο όρο της ευρωζώνης της τάξης του 11,1%. Τα φορολογικά έσοδα αυξάνονταν και το έλλειμμα για το 2014 ήταν μικρότερο του 4% (Bouillet, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

Στη σύγχρονη εποχή, λόγω της παγκοσμιοποίησης, οι ανάγκες των κρατών ολοένα και αυξάνονται κι έτσι για να καλύψουν τις υποχρεώσεις τους δαπανούν περισσότερα. Γενικά, οι δαπάνες του δημοσίου καλύπτονται από τα κοινά δημόσια έσοδα όπως φόροι, πρόστιμα, τέλη, έσοδα από επιχειρήσεις και ακίνητα, πρόστιμα, δασμοί και εισοδήματα. Εντούτοις, το κράτος έχει να αντιμετωπίσει και ορισμένα έξοδα γνωστά και ως ελλείμματα δημοσίου όπως πόλεμος και φυσικές καταστροφές, αναπτυξιακά προγράμματα, μεγάλες επενδύσεις σε υποδομές, οικονομικές κρίσεις και για να αντιμετωπίσει την κατάσταση στρέφεται στον δανεισμό. Ο όρος δανεισμός σημαίνει την λήψη χρηματικού ποσού και παρόμοιων μεγεθών με σκοπό την αποπληρωμή τους έπειτα από συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Ο δημόσιος δανεισμός είναι η νομική υποχρέωση του κράτους να επιστρέψει το κεφάλαιο και τους τόκους στους δανειολήπτες στο προκαθορισμένο χρονοδιάγραμμα (Aybarç, 2019).

Ανάλογα τα χαρακτηριστικά που διαθέτουν, τα δημόσια χρέη χωρίζονται σε διαφορετικές κατηγορίες. Με κριτήριο το χρονικό διάστημα λήξης χωρίζονται σε βραχυπρόθεσμα (υποχρεώσεις ως ενός έτους), μεσοπρόθεσμα (οφειλές από ένα ως 5 έτη) και μακροπρόθεσμα (άνω των 5 ετών). Επιπλέον, χωρίζονται σε εθελούσια χρέη που δανείζεται το κράτος με δική του βούληση και υποχρεωτικά, όπου το κράτος αναγκάζεται να δανειστεί εξαιτίας εκτάκτων συγκυριών όπως μια φυσική καταστροφή ή οικονομική κρίση (Aybarç, 2019). Το δημόσιο χρέος, μπορεί να είναι εσωτερικό (δανεισμός από εθνικούς πόρους) ή εξωτερικό (που δίνεται από ξένους δανειστές με τόκους). Το εσωτερικό χρέος εγκυμονεί λιγότερους κινδύνους καθώς μπορεί να αποπληρωθεί μέσω μείωσης δαπανών, εκτύπωση χρήματος ή αύξηση φόρων ενώ η εξωτερική αποπληρωμή μπορεί να καταλήξει να είναι προβληματική (Hill, 2020).

Η εξέλιξη του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ δίνεται από έναν τύπο που αποτυπώνει πως η αύξηση του λόγου χρέους προς ΑΕΠ προκύπτει από δυο δυνάμεις. Πρώτον το δημόσιο έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ και δεύτερον το ονομαστικό επιτόκιο του δημοσίου χρέους που υπερβαίνει τον ονομαστικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (αποτελείται από τον ρυθμό ανάπτυξης και τον πληθωρισμό) (Eichenbaum et al., 2016). Οι συνιστώσες, δηλαδή, που καθορίζουν την δυναμική του χρέους είναι το τωρινό επίπεδο του ποσοστού του δημοσίου χρέους, το επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους ονομαστικά και κατά μέσο όρο, ο ονομαστικός ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ συμπεριλαμβανομένου του πληθωρισμού σε όρους ΑΕΠ, το πρωτογενές πλεόνασμα ή έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού εκφρασμένο σε ποσοστό του ΑΕΠ και η αύξηση της νομισματικής βάσης που σημαίνει την ενίσχυση της χρηματοδότησης με νέο χρήμα. Αξίζει να σημειωθεί, πως το τρέχον ποσοστό χρέους και τα ονομαστικά επιτόκια έχουν την τάση να μεγεθύνουν το λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ και επιπλέον οι συντελεστές που προαναφέρθηκαν συσχετίζονται μεταξύ

τους, όπως μια αλλαγή στις κρατικές δαπάνες θα επιφέρει μεταβολές κατά γενική ομολογία και στον πληθωρισμό, τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ και το ονομαστικό επιτόκιο και ως συνέπεια θα επηρεάσει και την δυναμική του δημοσίου χρέους (Μαριόλης & Παπουλής, 2016). Στα δημόσια οικονομικά, ένα πολύ συχνό φαινόμενο αποτελεί αυτό της χιονοστιβάδας όπου ο λόγος δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ συνεχίζει να μεγαλώνει και όταν το πρωτογενές έλλειμμα (δημοσιονομικό έλλειμμα-τόκοι) είναι σε μηδενικά επίπεδα, όταν δηλαδή δεν υφίσταται νέος δανεισμός του δημοσίου. Όταν δηλαδή αν το επιτόκιο είναι μεγαλύτερο από τον ρυθμό μεταβολής του ονομαστικού ΑΕΠ, ο λόγος δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ θα αυξηθεί διότι ο αριθμητής μεγαλώνεται γρηγορότερα από τον παρονομαστή. Το συγκεκριμένο φαινόμενο εμφανίζεται εντονότερα σε χρονικές φάσεις αποπληθωρισμού, ασθενούς ανάπτυξης ή οικονομικής κρίσης (Μαλλιαρόπουλος & Αναστασάτος, 2010). Έτσι το κλειδί για την αποτελεσματική μείωση του χρέους είναι ο ρυθμός ανάπτυξης που θα πρέπει να αυξάνεται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1 Το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε, 2006-2018.

Δημόσιο χρέος ως % του ΑΕΠ	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ελλάδα	103,6	103,1	109,4	126,7	147,5	175,2	161,9	178,4	180,2	177	180,8	179,2	180,5
Ιταλία	106,7	103,9	106,2	116,6	119,2	119,7	126,5	132,5	135,4	135,3	134,8	134,1	134,4
Ισπανία	39,1	35,8	39,7	53,3	60,5	69,9	86,3	95,8	100,7	99,3	99,2	98,6	97,4
Πορτογαλία	73,7	72,7	75,6	87,8	100,2	114,4	129	131,4	132,9	131,2	131,5	126,1	121,5
Ιρλανδία	23,6	23,9	42,4	61,7	86	111	119,9	119,9	104,2	76,7	74,1	67	63
Ευρωπαϊκή Ένωση	60,7	58,1	61,3	73,9	79,5	82	84,4	86,3	86,9	84,9	83,8	82	80,3

Πηγή: AMECO database

Ειδικότερα, κατά την περίοδο της ύφεσης του 2008, οι περιπτώσεις των χωρών που μελετήθηκαν, γνώρισαν μεγάλη αύξηση του δημοσίου χρέους τους, παρουσίασαν μεγαλύτερα ελλείμματα και εμφανίστηκε εντονότερα το φαινόμενο της χιονοστιβάδας. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα Π4.1 όπου παρουσιάζει το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε στα έτη 2006-2018, η Ελλάδα και η Ιταλία διέθεταν υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους πριν το ξεκίνημα της οικονομικής ύφεσης του 2008 τα οποία κορυφώθηκαν με το ξέσπασμα της. Μετά την Ελλάδα και την Ιταλία, ακολουθεί η Πορτογαλία που γνωρίζει σταδιακή αύξηση του χρέους της και που εκτοξεύεται κατά την περίοδο μετά την κρίση. Χαμηλά επίπεδα χρέους, τα οποία αυξήθηκαν με ραγδαίους ρυθμούς ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης, διέθεταν τόσο η Ισπανία όσο και η Ιρλανδία. Επιπλέον, το ύψος του Δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδος, της Ιταλίας και της Πορτογαλίας βρίσκονταν πάνω από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενώ το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ισπανίας και της Ιρλανδίας βρίσκονταν χαμηλότερα ή κοντά στα επίπεδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αν εξαιρεθούν κάποια δύσκολα οικονομικά έτη λόγω της κρίσης.

Για το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ για τα έτη 2006-2018 των χωρών που αναφέρθηκαν προηγουμένως, παρατηρείται ότι η *Ελλάδα*, για το 2016 έχει το υψηλότερο μέγεθος (180,8%) ενώ η *Ιρλανδία*, το 2006 είχε το χαμηλότερο μέγεθος (23,6%). Για κάθε μια χώρα ξεχωριστά, και σε πρώτη φάση η *Ελλάδα* που διαθέτει και τα υψηλότερα επίπεδα, γίνεται κατανοητό ότι το χαμηλότερο επίπεδο δημοσίου χρέους της ήταν το 2007, πριν το ξέσπασμα της κρίσης (103,6%) πολύ μεγαλύτερο από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το ίδιο έτος (60,7%). Επιπρόσθετα, από το 2011 κι έπειτα αυξάνεται σε υψηλά επίπεδα με αποκορύφωμα το 2016 (180,8%) όταν στην ευρωπαϊκή Ένωση την ίδια χρονιά είναι στο 83,8%.

Η *Ιταλία* διαθέτει το χαμηλότερο δημόσιο χρέος το 2007 (103,9%) και το υψηλότερο το 2014 (135,4%). Κατά την περίοδο 2008 με 2013, την περίοδο της ύφεσης δηλαδή, ο λόγος δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ της *Ιταλίας* γνώρισε άνοδο από 106,2% το 2008 στο 132,5% το 2013 κι επιπρόσθετα για την περίοδο 2014-2017 κυμαινόταν στο 134% και το 2018 αυξήθηκε στο 134,4%. Η *Ιταλία* από το 2013 κι μετά εντάχθηκε σε τριετή μεταβατική περίοδο για μείωση του χρέους της μέχρι το 2015. Ο λόγος αυξάνεται από το 2017 μέχρι το 2018 εξαιτίας του φαινομένου της χιονοστιβάδας όπως φαίνεται και στον Πίνακα Π.4.3 (European Commission, 2019).

Πριν το ξεκίνημα της ύφεσης, η *Ισπανία*, διέθετε το χαμηλότερο ποσοστό το 2007 (35,8%) σε μικρότερα επίπεδα από της *Ε.Ε.* που όμως το 2014 σχεδόν τριπλασιάστηκε (100,7%) και ξεπέρασε κατά πολύ τα μέσα επίπεδα της *Ε.Ε.* (86,9%). Για το 2015 το δημόσιο χρέος της *Ισπανίας* ανήλθε στο 99,3% του ΑΕΠ υψηλότερο πάνω από 60% του ΑΕΠ από τα επίπεδα του 2007 (35,8%) και για τις επόμενες χρονιές γνωρίζει πτώση αλλά βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα (Esteve & Tamarit, 2016).

Αντίστοιχα, για την *Πορτογαλία*, το 2007 είχε το χαμηλότερο λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ (72,7%) και το οποίο το 2014 κορυφώθηκε (132,9%) γνωρίζοντας αυξητική απόκλιση από το μέσο όρο της ευρωζώνης. Για την *Πορτογαλία*, το δημόσιο χρέος από 100,2% το 2010 αυξήθηκε το 2013 σε 131,4% και μετά ελαττώνεται μέχρι το 2014 όπου η πτώση είναι εντονότερη εξαιτίας του πρωτογενούς πλεονάσματος (ECB, 2012).

Τέλος η *Ιρλανδία*, το 2006 είχε τα χαμηλότερα ποσοστά (23,6%), κάτω και από της *Ε.Ε.* αλλά γνώρισε αυξητική τάση μέχρι τα έτη 2012 με 2013 που διαμορφώθηκε στο 119,9% υψηλότερα από την *Ε.Ε.*. Άλλωστε, τα προβλήματα χρέους στην *Ιρλανδία* άρχισαν με το ιδιωτικό χρέος αλλά με το ξέσπασμα της ύφεσης, το δημόσιο έλλειμα έγινε υψηλότερο και έτσι το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε. Το 2007 το δημόσιο χρέος της *Ιρλανδίας* ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν 23,9% και έκτοτε υπερτριπλασιάστηκε φθάνοντας το 2011 το 111% κι έτσι η *Ιρλανδία* διέθετε πλέον το τέταρτο υψηλότερο δημόσιο χρέος στην Ευρώπη και μέχρι το 2013 το πρωτογενές ελλειμματικό ισοζύγιο και το φαινόμενο της χιονοστιβάδας αυξάνουν το δημόσιο χρέος (Cahill et al., 2011).

Έναν άλλον σημαντικό παράγοντα για την εξέλιξη του δημοσίου χρέους αποτελούν τα πλεονάσματα ή ελλείμματα ως ποσοστό του ΑΕΠ. Ο Πίνακας Π.4.2 αποτυπώνει τα πλεονάσματα/ελλείμματα του δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ για την *Ελλάδα*,

Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε την περίοδο 2006-2018. Κατά γενική ομολογία, παρατηρείται ότι οι χώρες πριν την αρχή της κρίσης είχαν χαμηλά ποσοστά ελλείμματος ή και πλεονάσματος, τα οποία κατά την περίοδο της ύφεσης μετατράπηκαν σε μεγάλα ελλείμματα τα οποία συρρικνώθηκαν και ορισμένα έγιναν πλεονάσματα μετά, την περίοδο ανάκαμψης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2 Πλεονάσμα/έλλειμμα του δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε, 2006-2018.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ελλάδα	-5,9	-6,7	-10,2	-15,1	-11,3	-12,8	-8,1	-6,2	-3,6	-5,7	0,5	0,7	1
Ιταλία	-3,6	-1,3	-2,6	-5,1	-4,2	-3,6	-2,9	-2,9	-3	-2,6	-2,4	-2,4	-2,2
Ισπανία	2,1	1,9	-4,6	-11,3	-9,5	-9,7	-10,7	-7	-5,9	-5,2	-4,3	-3	-2,5
Πορτογαλία	-4,2	-2,9	-3,7	-9,9	-11,3	-7,7	-6,2	-5,1	-7,4	-4,4	-1,9	-3	-0,3
Ιρλανδία	2,8	0,3	-7	-13,9	-32,1	-12,8	-9	-5,1	-3,6	-2	-0,7	-0,3	0,1
Ευρωπαϊκή Ένωση	-1,6	-0,9	-2,5	-6,6	-6,4	-4,6	-4,3	-3,3	-3	-2,3	-1,7	-1	-0,7

Πηγή: AMECO database

Ειδικότερα, η Ελλάδα, το 2006 είχε ελλείμματα (-5.9%) υψηλότερα από τον μέσο όρο στην Ε.Ε (-1.6%) τα οποία αυξάνονταν μετά το ξέσπασμα της κρίσης φτάνοντας το -12,8% το 2011 και από το 2016 κι έπειτα γνώρισε πλεονάσματα (0,5%). Την ίδια περίοδο, η Ιταλία διαθέτει ελλείμματα με χαμηλότερο το 2007 (-1,3%) και υψηλότερο το 2009 (-5,1%). Το 2006, η Ισπανία, διέθετε πλεονάσματα (2,1%) τα οποία μετατράπηκαν σε ελλείμματα με τα μεγαλύτερα να είναι το 2009 (-11,3%). Επιπλέον, η Πορτογαλία παρουσίασε κι αυτή αποκλειστικά ελλείμματα, σε μεγάλο βαθμό το 2010 (-11,3%) και ασθενέστερα το 2018 (-0,3%). Τέλος, η Ιρλανδία, από πλεονάσματα που διέθετε το 2006 (2,8%) το 2010 κατέγραψε τα υψηλότερα ποσοστά (-32,1%) όταν ο μέσος όρος της Ε.Ε ήταν κατά πολύ χαμηλότερος (-6,4%). Παρατηρείται λοιπόν ότι για το 2007, πριν δηλαδή την εκδήλωση της ύφεσης, δημοσιονομικά πλεονάσματα διέθεταν η Ιρλανδία και η Ισπανία ενώ μόνιμα ελλείμματα υπήρχαν σε όλες τις χώρες με τα υψηλότερα στην Ιρλανδία το 2010 (32,1% του ΑΕΠ) κι επιπλέον για το 2014, όπου υπήρξε ανάκαμψη από την κρίση, όλες οι χώρες των PIGS διέθεταν μεγαλύτερα ελλείμματα από αυτά που όριζε συνθήκη του Μάαστριχτ (Górniewicz, 2016).

Σημαντική επίδραση στα μεγέθη του δημοσίου χρέους αποτελεί και το φαινόμενο της χιονοστιβάδας που αναλύθηκε παραπάνω. Ο Πίνακας Π.4.3 αναλύει την επίδραση του φαινομένου της χιονοστιβάδας (snowball effect) στο ενοποιημένο ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης ή αλλιώς την διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε για το χρονικό διάστημα από το 2006 ως το 2018. Στην Ελλάδα, το φαινόμενο της χιονοστιβάδας λειτουργούσε υπέρ του δημοσίου χρέους μέχρι το 2008 γιατί το ονομαστικό ΑΕΠ αυξανόταν γρήγορα και τα επιτόκια ήταν χαμηλά και το 2009 αποτελούσε το πρώτο έτος που το δημόσιο χρέος μεγεθύνθηκε κατά 4,7 μονάδες εξαιτίας του φαινομένου

της χιονοστιβάδας (Μαλλιαρόπουλος & Αναστασάτος, 2010). Επιπλέον η Ελλάδα, ενώ πριν την κρίση διέθετε αρνητικά επίπεδα (-4,8 το 2006) τα επίπεδα αυξήθηκαν φθάνοντας το 2011 το 22,8 και από το 2012 κι έπειτα μειώνονται μέχρι που σταθεροποιήθηκαν στο 0,7 για το 2017 και 2018.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3 Η Επίδραση του φαινομένου της χιονοστιβάδας (snowball effect) στο ενοποιημένο ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης/Διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος για την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και την Ε.Ε, 2006-2018.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ελλάδα	-4,8	-2,1	0,9	7,1	13,7	22,8	19,2	11,8	6,7	4,4	5,1	0,7	0,7
Ιταλία	0,4	0,6	3,5	8,5	1,8	1,9	7,0	5,7	3,4	1,8	0,7	0,6	1,0
Ισπανία	-1,6	-1,0	0,5	3,2	1,7	3,0	5,2	4,4	2,3	-1,2	-0,5	-1,6	-1,0
Πορτογαλία	-0,6	-0,9	1,6	4,6	0,9	6,3	10,2	3,2	2,9	-0,3	-0,6	-2,6	-2,3
Ιρλανδία	-1,1	-0,4	2,5	6,5	3,6	1,2	1,7	1,7	-5,7	-24	0,3	-4,7	-4,4
Ευρωπαϊκή Ένωση	-0,9	-1,0	0,8	5,8	0	0,4	2,4	1,7	0,5	-0,9	-0,3	-1,6	-1,1

Πηγή: AMECO database

Ο δείκτης του snowball effect για την Ιταλία ήταν κάτω από την μονάδα το 2006 (0,4) και το 2007(0,6), αυξήθηκε παράλληλα με την κρίση και άγγιξε μεγάλα επίπεδα το 2009 (8,5) και το 2012 (7) κι έκτοτε γνωρίζει πτωτικές τάσεις μέχρι το 2017 (0,6). Η Ισπανία, από αρνητικό δείκτη το 2006 (-1,6) γνώρισε άνοδο ως το 2012 (5,2) κι έκτοτε πτώση μέχρι το 2017 (-1,6). Η Πορτογαλία μέχρι το 2007 διέθετε αρνητικά επίπεδα (-0,9) που πλήθαιναν με την κρίση και κορυφώθηκαν το 2012 (10,2) και από τότε συρρικνώνονται. Ο δείκτης snowball effect για την Ιρλανδία κυμαινόταν σε θετικά επίπεδα και το 2015 σημείωσε την μεγαλύτερη πτώση (-24,3).

Ιδιαίτερα για την Ελλάδα, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, από 180,7% το 2019 αυξήθηκε στο 206,3% το 2020 εξαιτίας του πρωτογενούς ελλείμματος από την Γενική Κυβέρνηση και της μείωσης της οικονομικής δραστηριότητας και για το 2021 προβλέπεται συρρίκνωση στο 202,9% λόγω της αυξητικής τάσης της οικονομικής δραστηριότητας. Παράλληλα, η αύξηση του ΑΕΠ σε τρέχοντες όρους συνδυαστικά με τα χαμηλά επίπεδα των ονομαστικών επιτοκίων του ελληνικού χρέους θα οδηγήσουν στην συρρίκνωση του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ για το 2022 (Alpha Bank,2022). Σύμφωνα με τα δεδομένα της Amecco, εξαιτίας της πανδημίας και τις αυξημένες δαπάνες για τα κράτη μέλη της ευρωζώνης, το δημόσιο χρέος των χωρών γνώρισε αύξηση. Πιο συγκεκριμένα, για την Ιταλία, από 135% το 2019 έφτασε το 157% το 2020, η Ισπανία από 95,5% το 2019 άγγιξε το 120%, στην Πορτογαλία από 116,6% το 2019 αυξήθηκε στο 136% το 2020 και η Ιρλανδία από 57% διαμορφώθηκε στο 58,5% το 2020.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η οικονομική κρίση που ξεκίνησε στις ΗΠΑ το 2008 και οφειλόταν στο ξέσπασμα της φούσκας των ακινήτων επεκτάθηκε γρήγορα και σε άλλες χώρες. Στην Ευρώπη, οι χώρες που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την οικονομική κρίση εντονότερα συγκριτικά με τις υπόλοιπες ήταν η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία γνωστές και με το “ψευδώνυμο” PIGS. Οι συγκεκριμένες χώρες αποτελούσαν μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ζώνης του ευρώ και η κάθε μια διέθετε διαφορετικά χαρακτηριστικά όσον αφορά τα δημόσια οικονομικά μεγέθη και την οικονομική ανάπτυξη τους με αποτέλεσμα η κάθε μια να βιώσει την οικονομική κρίση με διαφορετικό τρόπο.

Για να αντιμετωπίσουν τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες, οι χώρες που προαναφέρθηκαν ζήτησαν βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους οργανισμούς της και έλαβαν ξεχωριστά προγράμματα οικονομικής εξυγίανσης με την Ελλάδα να λαμβάνει τα μεγαλύτερα πακέτα στήριξης και την Ιταλία να μην εντάσσεται μεν σε κάποιο πρόγραμμα αλλά να υλοποιεί πολιτικές λιτότητας. Η οικονομική ύφεση επηρέασε περισσότερο την Ελλάδα καθώς χρειάστηκε μεγαλύτερη χρονική περίοδος για να ανακάμψει και ακόμη και σήμερα δεν έχει γνωρίσει μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης. Αντίθετα, η Ιρλανδία, γνώρισε γρηγορότερα τα σημάδια της ανάπτυξης και από το 2013 κι έπειτα το δημόσιο χρέος της ως ποσοστό του ΑΕΠ γνώρισε πτωτικές τάσεις.

Όσον αφορά την Ελλάδα, κατά την περίοδο πριν το 2008, η χώρα γνώριζε οικονομική ανάπτυξη και παράλληλα τα επίπεδα τόσο του δημοσίου χρέους όσο και των δημοσιονομικών ελλειμάτων πολλαπλασιαζόντουσαν εξαιτίας λανθασμένων κυβερνητικών πολιτικών σε συνδυασμό με υψηλά επίπεδα μακροχρόνιας φοροδιαφυγής. Η χώρα δηλαδή διέθετε ορισμένα προβλήματα στα δημόσια οικονομικά της, τα οποία με το ξέσπασμα της οικονομικής ύφεσης το 2008 μεγάλωσαν και έγιναν κρισιμότερα και γι' αυτό χρειάστηκε να εφαρμόσει και αυστηρότερα προγράμματα λιτότητας. Η Ιταλία βρισκόταν για χρόνια σε μια οικονομική στασιμότητα και μαζί με την πολιτική αστάθεια που υπήρχε στην χώρα κατά το ξέσπασμα της κρίσης οδήγησαν σε μεγάλη άνοδο του δημοσίου χρέους.

Για την Ισπανία, το αίτιο της κρίσης δεν ήταν το δημόσιο χρέος της αφού μέχρι το 2010 βρισκόταν σε χαμηλότερα επίπεδα από τις υπόλοιπες χώρες, αλλά το καθαρό εξωτερικό χρέος της καθώς η κρίση βασίστηκε στον τραπεζικό τομέα και στην φούσκα ακινήτων. Από το 2001 κι έπειτα, η Πορτογαλία, γνώρισε χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, υψηλές δημόσιες δαπάνες και ασθενή έσοδα του δημοσίου και έτσι με το ξέσπασμα της ύφεσης η οικονομική κατάσταση της χώρας επιδεινώθηκε. Η οικονομική κρίση στην Ιρλανδία επηρέασε περισσότερο τον τραπεζικό τομέα και την αγορά ακινήτων και λιγότερο τα δημόσια οικονομικά καθώς η χώρα γνώρισε ραγδαία αύξηση στην αγορά ακινήτων που μετατράπηκε σε φούσκα ακινήτων όπως στην περίπτωση των ΗΠΑ.

Επιπλέον μέσα από την συγκριτική ανάλυση του δημοσίου χρέους παρατηρήθηκε πως κατά γενική ομολογία, οι χώρες που μελετήθηκαν παρουσίασαν χαμηλότερα επίπεδα στο δημόσιο χρέος τους ως ποσοστό του ΑΕΠ μέχρι το 2007 και από το 2008 κι έπειτα τα ποσοστά άρχισαν να αυξάνονται με ταχείς ρυθμούς και σε διαφορετική περίοδο ανάκαμψης για την κάθε χώρα έπεσαν. Παράλληλα, κατά την περίοδο της ύφεσης οι συγκεκριμένες χώρες εμφάνισαν ελλείματα κατά βάση με την Ιρλανδία να φτάνει το υψηλότερο -32,1% το 2010. Αύξηση του δημοσίου χρέους προκαλεί και ο δείκτης snowball effect, που κατά την χρονική διάρκεια της κρίσης αυξανόταν σε όλες τις χώρες με αποτέλεσμα και την μεγέθυνση του δημοσίου χρέους τους.

Επειδή κάθε χώρα από όσες μελετήθηκαν γνώρισε την οικονομική κρίση με διαφορετικό τρόπο, η ανάκαμψη της κάθε μιας παρουσιάζει διαφορετικά γνωρίσματα και έγινε σε άλλη χρονική περίοδο. Η αντιμετώπιση της ύφεσης επήλθε με την καθοδήγηση των ευρωπαϊκών θεσμών και των κυβερνήσεων μέσω των μεταρρυθμίσεων που εφάρμοζαν όπως οι δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις, οι πολιτικές λιτότητας και οι ανακεφαλαιοποιήσεις των τραπεζών. Η ανάκαμψη ήταν διαφορετική σε κάθε χώρα καθώς η Πορτογαλία σημείωσε άνοδο του ΑΕΠ της το 2016, η Ιρλανδία αναπτύχθηκε γρηγορότερα και από το 2011 και μετά σημειώνει μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης, η δημοσιονομική θέση της Ισπανίας βελτιώθηκε από το 2012 και την ίδια περίοδο η οικονομική κατάσταση στην Ιταλία παρουσίαζε σημάδια βελτίωσης. Για την Ελλάδα, η κρίση επέφερε σημαντικές συνέπειες αλλά τα πρόσφατα χρόνια η χώρα ανακάμπτει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Afonso, A., & Verdial, N. (2020). *Sovereign Debt Crisis in Portugal and Spain* (Working Paper No. 40). EconPol Working Paper. <https://www.econstor.eu/handle/10419/219502>
- Alpha Bank (2022). Εβδομαδιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων, Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών. <https://www.alpha.gr/el/omilos/oikonomikes-analuseis/weekly-economic-report>
- Ali, T. M. (2012). The Impact of the Sovereign Debt Crisis on the Eurozone Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 62, 424–430. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.069>
- Anand, M. R., Gupta, G., & Dash, R. (2012). *The euro zone crisis Its dimensions and implications*. 22.
- Aybarç, S. (2019). Theory of Public Debt and Current Reflections. In B. Açıkgöz (Ed.), *Public Economics and Finance*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.82730>
- Βαγιανός, Δ., Βέττας, Ν., & Μεγήρ, Κ. (2010). *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία*.
- Βαρουφάκης, Γ., Πατώκος, Τ., Τσερκέζης, Λ., & Κουτσοπέτρος, Π. (2011). *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*. INE ΓΣΕΕ.
- Baily, M. N., Litan, R. E., & Johnson, M. S. (2011). The Origins of the Financial Crisis. In R. W. Kolb, *Lessons from the Financial Crisis* (pp. 77–85). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781118266588.ch11>
- Banco de Espana. (2017). *Report on the Financial and Banking Crisis in Spain, 2008-2014*. Villena Artes Gráficas. https://www.bde.es/f/webbde/Secciones/Publicaciones/OtrasPublicaciones/Fich/InformeCrisis_Completo_web_en.pdf
- Bartmann, R. (2017). Causes and effects of 2008 financial crisis. *HFU Business School*, 12.
- Boullet, V. (2015). The Irish Economic Crisis: The Expiry of a Development Model? *Études Irlandaises*, 40–2, 17–30. <https://doi.org/10.4000/etudesirlandaises.4730>
- Cahill, N., O’Connell, L., O’Donnell, R., & O’Regan, C. (2011). *Ireland’s Economic Recovery: An Analysis and Exploration* [Report]. National Economic and Social Council. <http://www.tara.tcd.ie/handle/2262/72950>
- Caivano, M., Rodano, L., & Siviero, S. (2011). The transmission of the global financial crisis to the Italian economy. *Giornale Degli Economisti e Annali Di Economia*, 70 (Anno 124)(3), 1–32.
- Callan, T., Nolan, B., Keane, C., Savage, M., & Walsh, J. R. (2014). Crisis, response and distributional impact: The case of Ireland. *IZA Journal of European Labor Studies*, 3(1), 9. <https://doi.org/10.1186/2193-9012-3-9>
- Carballo-Cruz, F. (2011). Causes and Consequences of the Spanish Economic Crisis: Why the Recovery is Taken so Long? *Panoeconomicus*, 58, 309–328. <https://doi.org/10.2298/PAN1103309C>
- Casey, C. M. (2018). An Irish Depression. In C. M. Casey (Ed.), *Policy Failures and the Irish Economic Crisis* (pp. 9–43). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90182-4_2

- Christian Scheinert. (2021). *Ιστορία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης | Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση | Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/79/history-of-economic-and-monetary-union>
- Claessens, S., & Kodres, L. (2014). *The Regulatory Responses to the Global Financial Crisis: Some Uncomfortable Questions*. 39.
- Coletto, D. (2010). *Effects of economic crisis on Italian economy*. Eurofound. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2010/effects-of-economic-crisis-on-italian-economy>
- Correia, L. (2016). The European Crisis: Repercussions on the Portuguese Economy. *Athens journal of mediterranean studies*, 2(2), 129–144. <https://doi.org/10.30958/ajms.2-2-1>
- Coulter, C., & Arqueros-Fernández, F. (2020). The distortions of the Irish ‘recovery.’ *Critical Social Policy*, 40(1), 89–107. <https://doi.org/10.1177/0261018319838912>
- Dadush, U., Eidelman, V., Aleksashenko, S., Ali, S., Naím, M., Stancil, B., & Subacchi, P. (2010). *Is Italy the next Greece?* (paradigm lost, pp. 51–58). Carnegie Moscow Center. <https://www.jstor.org/stable/resrep21459.12>
- De Sousa, L., Magalhães, P. C., & Amaral, L. (2014). Sovereign Debt and Governance Failures: Portuguese Democracy and the Financial Crisis. *American Behavioral Scientist*, 58(12), 1517–1541. <https://doi.org/10.1177/0002764214534666>
- Di Mascio, F., & Natalini, A. (2015). Fiscal Retrenchment in Southern Europe: Changing patterns of public management in Greece, Italy, Portugal and Spain. *Public Management Review*, 17(1), 129–148. <https://doi.org/10.1080/14719037.2013.790275>
- Di Mascio, F., Natalini, A., & Stolfi, F. (2013). The Ghost of Crises Past: Analyzing Reform Sequences to Understand Italy’s Response to the Global Crisis. *Public Administration*, 91(1), 17–31. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2011.01970.x>
- EKT. (2006). *Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα*. Kern& Birner GmbH & CO kg.
- Ευρωπαϊκή Ένωση. *Ελλάδα*. Επίσημος ιστότομος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Retrieved November 23, 2021, from https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/greece_el
- European Central Bank (ECB). (2012). *Government debt projections in Portugal*. 4.
- Eichenbaum, M., Rebelo, S., & de Resende, C. (2016). The Portuguese Crisis and the IMF. *Independent Evaluation Office of the International Monetary Fund*, 101.
- Éltető, A. (2011). The Economic Crisis and its Management in Spain. *Eastern Journal of European Studies*, 2(1), 41–55.
- Erber, G. (2011). Italy’s Fiscal Crisis. *Intereconomics*, 2011(6), 332–339.
- Esteve, V., & Tamarit, C. (2016). *The dynamics of public debt and economic growth in Spain*. 5, 10.
- European Commission. (2012). *Spain: memorandum of understanding on financial-sector policy conditionality*. European Commission. https://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/mou/2012-07-20-spain-mou_en.pdf
- European Commission. (2019). *Report from the commission, Italy, Report prepared in accordance with Article 126(3) of the Treaty on the Functioning of the European*

- Union (No. 532; p. 23). https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/com2019_532_it_en.pdf
- European Commission. (2021). *Financial assistance to Portugal*. European Commission - European Commission. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/which-eu-countries-have-received-assistance/financial-assistance-portugal_en
- European Commission. Directorate General for Economic and Financial Affairs. (2013). *Macroeconomic imbalances, Italy 2013*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2765/41246>
- European Commission. Directorate General for Economic and Financial Affairs. (2020). *Portugal's performance after the macroeconomic adjustment programme*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2765/58623>
- European Court of Auditors. (2017). *The Commission's intervention in the Greek financial crisis*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2865/575413>
- European Union. (2021). *Financial assistance to Spain*. European Commission - European Commission. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/which-eu-countries-have-received-assistance/financial-assistance-spain_en
- Eurostat. (2012). *Archive: Στατιστικές δημόσιων οικονομικών*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CF%89%CE%BD_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD
- Eurostat. (2013). *Βιώσιμη ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5759609/237EL-EL.PDF>
- FCI Report (Ed.). (2011). *The financial crisis inquiry report: Final report of the National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States* (Official government ed). Financial Crisis Inquiry Commission : For sale by the Supt. of Docs., U.S. G.P.O.
- Felke, R., & Eide, S. (2014). Export-Driven Adjustment in Portugal. *Intereconomics*, 49(3), 170–178. <https://doi.org/10.1007/s10272-014-0497-8>
- Fitzgerald, J. (2014). Ireland's Recovery from Crisis. *CESifo Forum*, 15(2), 8–13.
- FocusEconomics. (2014, January 2). *Italy*. FocusEconomics | Economic Forecasts from the World's Leading Economists. <https://www.focus-economics.com/countries/italy>
- Frieden, J., & Walter, S. (2017). Understanding the Political Economy of the Eurozone Crisis. *Annual Review of Political Science*, 20(1), 371–390. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051215-023101>
- Górniewicz, G. (2016). The problem of general government debt in piigs group countries with the special attention paid to greece. *Central European Review of Economics & Finance*, 13, 29–40.
- Gurnani, S. (2016). *The Financial Crisis in Portugal: Austerity in Perspective*. Lehigh University. <https://preserve.lib.lehigh.edu/islandora/object/preserve%3AAbp-8425504>
- Hardouvelis, G. A., & Gkionis, I. (2016). A Decade Long Economic Crisis: Cyprus versus Greece. *Cyprus Economic Policy Review*, 10(2), 3–40.

- Helleiner, E. (2011). Understanding the 2007–2008 Global Financial Crisis: Lessons for Scholars of International Political Economy. *Annual Review of Political Science*, 14(1), 67–87. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050409-112539>
- Hill, J. (2020). Chapter 7 - Financial markets: Bonds. In J. Hill (Ed.), *Environmental, Social, and Governance (ESG) Investing* (pp. 117–143). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818692-3.00007-4>
- Honohan, P. (2009). What Went Wrong in Ireland? *Trinity College Dublin*, 12.
- Ibrahimov, O. (2021). *Spain Financial Crisis; Causes, Results, and Implemented Policies*.
- International Monetary Fund. (2017). *Spanish Recovery: Key Numbers*. IMF. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/10/04/na100617-spanish-recovery-key-numbers>
- IMF. (2018). *Working Together: Ireland and IMF*. IMF. <https://www.imf.org/en/Countries/IRL/ireland-from-tiger-to-phoenix>
- IMF. (2021). *Portugal and the IMF*. IMF. <https://www.imf.org/en/Countries/PRT>
- International Monetary Fund, Independent Evaluation Office, Takagi, S., & Donovan, D. (2016). *The IMF and the crises in Greece, Ireland, and Portugal*. <http://www.ieo-imf.org/ieo/files/completedevaluations/EAC%20-%20Full%20Report.pdf>
- Keeley, B., & Love, P. (2010). *From crisis to recovery: The causes, course and consequences of the Great Recession*. OECD.
- Kingdom of Spain. (2016). *2016 Draft budgetary plan* (pp. 1–67). <https://www.hacienda.gob.es/CDI/estrategiapolitica/fiscal/2016/draft%20budgetary%20plan%202016.pdf>
- Kitromilides, Y. (2012). The Irish Tragedy. In P. Arestis & M. Sawyer (Eds.), *The Euro Crisis* (pp. 159–194). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230393547_5
- Lane, P. (2011). The Irish Crisis. *The Euro Area and the Financial Crisis*. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139044554.006>
- Langedijk, S. (2010). *European Commission: Public finances in EMU-2010*. 292.
- Lapavistas, C. (2019). Political Economy of the Greek Crisis. *Review of Radical Political Economics*, 51(1), 31–51. <https://doi.org/10.1177/0486613417730363>
- Linde, L. M. (2017). Congressional Hearing of the Governor of the Banco de España before the Commission investigating the financial crisis in Spain and the financial assistance programme. *Banco de España*, 13.
- Μαλλιάρη, Δ., & Αναστασάτος, Τ. (2010). *Η Δυναμική του Ελληνικού Δημοσίου Χρέους και Γιατί η Χρεοκοπία Δεν Αποτελεί Επιλογή* (V; 9, p. 21). Eurobank EFG Economic Research. <https://www.eurobank.gr/Uploads/Reports/OikonomiaAgoresFeb.pdf>
- Μαριόλης, Θ., & Παπουλής, Κ. (2016). Δυναμική του δημοσίου χρέους, οικονομική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα: Μία σημείωση. *Social Cohesion and Development*, 5(1). <https://doi.org/10.12681/scad.8921>
- Μούσης, Ν. (2018). Ευρωπαϊκή και νομισματική Ένωση. *Ευρωπαϊκή Ένωση δίκαιο, οικονομία, πολιτική* (p. 606). Παπαζήση.
- Mavridis, S. (2018). Greece's Economic and Social Transformation 2008–2017. *Social Sciences*, 7(1), 9. <https://doi.org/10.3390/socsci7010009>

- Mazeikaite, G., O'Donoghue, C., & Sologon, D. M. (2019). The Great Recession, financial strain and self-assessed health in Ireland. *The European Journal of Health Economics*, 20(4), 579–596. <https://doi.org/10.1007/s10198-018-1019-6>
- Mongelli, F. P., & Camba-Mendez, G. (2018). The Financial Crisis and Policy Responses in Europe (2007–2018). *Comparative Economic Studies*, 60(4), 531–558. <https://doi.org/10.1057/s41294-018-0074-4>
- Morsy, H., & Sgherri, S. (2010). After the Crisis: Assessing the Damage in Italy. *International Monetary Fund*, 33.
- Moury, C., & Freire, A. (2013). Austerity Policies and Politics: The Case of Portugal. *Pole Sud*, 39(2), 35–56.
- ΟΤΟΕ. (2015). *Το τραπεζικό σύστημα στην Ελλάδα και οι προτάσεις της ΟΤΟΕ για τον ρόλο του και την συμβολή του στην οικονομική ανάπτυξη*. Ομοσπονδία Τραπεζοϋπαλληλικών Οργανώσεων Ελλάδος.
- Organization for Economic Co-operation and Development -OECD. (2018). *Developments in individual OECD and selected non-member economies-Greece*.
- OECD. (2022). *Quarterly National Accounts: Quarterly Growth Rates of real GDP, change over previous quarter*. <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=350>
- Ozturk, S., & Sozdemir, A. (2015). Effects of Global Financial Crisis on Greece Economy. *Procedia Economics and Finance*, 23, 568–575. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00441-4](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00441-4)
- Pagoulatos, G. (2018). Greece after the Bailouts: Assessment of a Qualified Failure. *Hellenic Observatory European Institute*, 30.
- Pedroso, P. (2014). Portugal and the global crisis: The impact of austerity on the economy, the social model and the performance of the state. *Friedrich-Ebert-Stiftung*, 38.
- Praussello, F. (2015). The Impact of the Eurozone Crisis on a Periphery Country: The Case of Italy. *Societies in Transition: Economic, Political and Security Transformations in Contemporary Europe*, 57–86. https://doi.org/10.1007/978-3-319-13814-5_4
- Rahman, M. H., Galván, R. S., & Martínez, A. B. (2017). Economic Recession in Spain: Exploring the Root Causes, Consequences and Recoveries for the Sustainable Economic Growth. *International Journal of Econometrics and Financial Management*, 5(2), 60–68. <https://doi.org/10.12691/ijefm-5-2-5>
- REIS, R. (2013). The Portuguese Slump and Crash and the Euro Crisis. *Brookings Papers on Economic Activity*, 143–193.
- REIS, R. (2015). Looking for a Success in the Euro Crisis Adjustment Programs: The Case of Portugal. *Brookings Papers on Economic Activity*, 433–447.
- Romano, S. (2021). The 2011 Crisis in Italy: A Story of Deep-Rooted (and Still Unresolved) Economic and Political Weaknesses. In B. De Souza Guilherme, C. Ghymers, S. Griffith-Jones, & A. Ribeiro Hoffmann (Eds.), *Financial Crisis Management and Democracy: Lessons from Europe and Latin America* (pp. 173–184). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-54895-7_10
- Royo, S. (2020). From Boom to Bust: The Economic Crisis in Spain 2008–2013. *Why Banks Fail*, 119–140. https://doi.org/10.1057/978-1-137-53228-2_4

- Schoen, E. J. (2017). The 2007–2009 Financial Crisis: An Erosion of Ethics: A Case Study. *Journal of Business Ethics*, 146(4), 805–830. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3052-7>
- Serapioni, M., & Hespanha, P. (2019). Crisis and Austerity in Southern Europe: Impact on Economies and Societies. *E-Cadernos CES*, 31, Article 31. <https://doi.org/10.4000/eces.4068>
- Storm, S., & Naastepad, C. W. M. (2015). *The Eurozone Crisis*. 39.
- Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ). (2014). *Το χρονικό της μεγάλης κρίσης: Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013: Δημόσιες παρεμβάσεις και θεσμικές δράσεις για την διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και την υπέρβαση της κρίσης*. Τράπεζα της Ελλάδος, Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης.
- Τσακλόγλου, Π., Οικονομίδης, Γ., Παγουλάτος, Γ., Τριαντόπουλος, Χ., & Φιλιππόπουλος, Α. (2016). Ένα νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο για την Ελληνική Οικονομία και η Μετάβαση σε αυτό. ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης. <https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/10/teliko-arxeio-paragogikou-montelou-12-10.pdf>
- Τράπεζα της Ελλάδος. (2019). *Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος για το έτος 2018*. Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος.
- Tridico, P. (2015). From economic decline to the current crisis in Italy. *International Review of Applied Economics*, 29(2), 164–193. <https://doi.org/10.1080/02692171.2014.983049>
- Uxó, J., Febrero, E., & Bermejo, F. (2016). Chapter 4 :Crisis, unemployment and internal devaluation in Spain. In *Unemployment, internal devaluation and labour market deregulation in Europe* (pp. 141–167). ETUI.
- Verde-Diego, C., Prado Conde, S., & Aguiar Fernández, F.-X. (2020). The impact of the financial crisis on families in Spain: The case of Ourense, Spain. *International Social Work*, 63(1), 42–54. <https://doi.org/10.1177/0020872818777796>
- Visvizi, A. (2012). The crisis in Greece and the EU-IMF rescue package: determinants and pitfalls. *Acta Oeconomica*, 62(1), 15–39.
- Wagner, D. C. (2014). The Spanish Financial Crisis: Economic Reforms and the Export-Led Recovery. *Inquiries Journal*, 6(10). <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1672/the-spanish-financial-crisis-economic-reforms-and-the-export-led-recovery>
- Welch, J. (2011). The Financial Crisis in the European Union: An Impact Assessment and Response Critique. *European Journal of Risk Regulation*, 2(4), 481–490.
- Whelan, K. (2014). Ireland’s Economic Crisis: The Good, the Bad and the Ugly. *Journal of Macroeconomics*, 39, 424–440. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2013.08.008>
- Yurtsever, Ş. (2011). Investigating the Recovery Strategies of European Union from the Global Financial Crisis. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 24, 687–695. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.132>